

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Філософський факультет

Кафедра політології

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи бакалавра

на тему **«Еволюція державного устрою країн Вишеградської
четвірки від давнини до сьогодення: причини, процеси, результат»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
4 курсу групи ОП-42 денного відділення
напряму підготовки 05 - "Соціальні та
поведінкові науки"
спеціальності 052 «Політологія»
ОПП «Політичні технології
та аналіз політики»

Самойлова Христина Ігорівна

Керівник: к. філос. н., доцент кафедри
політології

Баталов Олексій Анатолійович

Рецензент: к. філос. н., доц., проф.
кафедри філософії

Харківського національного університету радіоелектроніки

Тихонова Лідія Анатоліївна

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Філософський факультет

Кафедра політології

Спеціальність 052 Політологія

Освітньо-професійна програма «Політичні технології та аналіз політик»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Завідувач кафедри

О.А. ФІСУН

«_____» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ

На кваліфікаційну роботу бакалавра

Самойлової Христини Ігорівни

1. Тема роботи: «Еволюція державного устрою країн Вишеградської четвірки від давнини до сьогодення: причини, процеси, результат»
керівник роботи Баталов Олексій Анатолійович, к. філософ. н., доцент.
кафедри політології
затверджені наказом по університету від «22» березня 2024 року № 3801-5/795

2. Строк подання студентом роботи 30.04.2025

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Реконструкцювання основних етапів формування політичних інститутів, аналізі впливу історичних подій на сучасні моделі державного устрою;
2. Вивчення ролі зовнішніх і внутрішніх чинників у трансформації політичних систем, порівняльному аналізі ефективності різних моделей влади в країнах Вишеградської групи;
3. Дослідження впливу європейських стандартів на національні правові системи;
4. Аналіз змін у структурі політичних еліт, ролі громадянського суспільства, впливу соціально-економічних трансформацій на політичну стабільність;
5. Визначення ступеня взаємозв'язку між історичними традиціями, сучасними реформами та перспективами подальшої еволюції політичних інститутів у країнах Вишеградської четвірки.

4. План роботи

№ з/п	Назва етапу роботи	Термін виконання етапу
1	Консультація з керівником щодо обрання теми роботи	30.09.2024
2	Затвердження теми роботи	12.10.2024
3	Аналіз та підбір літературних джерел для написання роботи	30.11.2024
4	Написання змісту до кваліфікаційної роботи	30.12.2024
5	Написання першого розділу та висновків до нього	30.01.2025
6	Написання другого розділу та висновків до нього	28.02.2025
7	Написання вступу до роботи	15.03.2025
8	Написання висновків до роботи	31.03.2025
9	Оформлення списку використаних джерел	15.04.2025
10	Написання анотації	30.04.2025
11	Фінальні коригування та доопрацювання	12.05.2025
12	Переддипломна практика	19.05.2025- 08.06.2025
13	Підготовка доповіді до виступу на захисті кваліфікаційної роботи	20.05.2025
14	Підготовка презентації до виступу на захисті кваліфікаційної роботи	21.05.2025
15	Підготовка до виступу на захисті кваліфікаційної роботи	22.05.2025
16	Передзахист кваліфікаційної роботи	26.05.2025
17	Фінальні коригування та доопрацювання після зауважень на передзахисті	26-29.05.2025
18	Перевірка кваліфікаційної роботи через систему антиплагіат	30.05.2025
19	Захист кваліфікаційної роботи	13.06.2025

5. Дата видачі завдання: 30.09.2024

Здобувач вищої освіти _____ Х.І.Самойлова
Керівник роботи _____ О.А. Баталов

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н.
КАРАЗІНА
ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ БАКАЛАВРСЬКОЇ РОБОТИ**

Направляється студентка *Самойлова Х.І.* до захисту бакалаврської роботи за спеціальністю 052 – політологія на тему: «*Еволюція державного устрою країн Вишеградської четвірки від давнини до сьогодення: причини, процеси, результат*»

Бакалаврська робота і рецензія додаються.

Декан філософського факультету _____ Карпенко І. В.

Довідка про успішність

Студентка *Самойлова Х.І.* за період навчання на філософському факультеті з 2021 року по 2025 рік повністю виконала навчальний план за спеціальністю з таким розподілом оцінок за національною шкалою:

відмінно – _____%, добре – _____%, задовільно – _____%.

Фахівець 1 категорії
навчального центру організації

освітнього процесу філософського факультету _____ Ревкова Н. Є.

Висновок керівника бакалаврської роботи

Студентка *Самойлова Х.І.* виконала бакалаврську роботу на тему «*Еволюція державного устрою країн Вишеградської четвірки від давнини до сьогодення: причини, процеси, результат*» яка присвячена дослідженню історичної еволюції державного устрою країн Вишеградської четвірки — Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини — із виявленням причин змін, ключових процесів трансформації та їхніх наслідків для сучасного політичного розвитку.

Керівник бакалаврської роботи:
доцент кафедри політології
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
кандидат філософських наук

_____ Баталов О. А.
_____ 20 ____ року

Висновок кафедри про бакалаврську роботу

Бакалаврська робота розглянута. Студентка *Самойлова Х.І.* допускається до захисту роботи в Екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри політології _____ Фісун О.А.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1: Історичні етапи становлення державного устрою країн Вишеградської групи	9
1.1. Державний устрій Угорщини, Польщі, Чехії та Словаччини в середньовіччі та новий час: від королівств до імперських володінь	9
1.2. Трансформації політичних режимів у XX столітті: від тоталітаризму до демократичної модернізації	18
РОЗДІЛ 2: Сучасні моделі державного устрою Вишеградських країн: порівняльно-аналітичний підхід	31
2.1. Сучасні форми правління та типи державного устрою: парламентські республіки та роль президентських інститутів	31
2.2. Політичні трансформації після вступу до ЄС: гармонізація, демократичні виклики та національні особливості	42
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	63

Вступ

Дана робота присвячена комплексному аналізу еволюції державного устрою країн Вишеградської групи, це охоплює як історичні витoki формування політичних інститутів, так і сучасні трансформації під впливом європейської інтеграції, а також досліджує взаємозв'язок між інституційними змінами, соціальними процесами та зовнішніми викликами, які визначають специфіку політичного розвитку регіону.

Актуальність теми обумовлюється динамікою політичного простору Центральної Європи, де країни з подібною історичною спадщиною демонструють різні моделі адаптації до нових викликів, а також необхідністю осмислення досвіду подолання тоталітарного минулого, формування демократичних інститутів, забезпечення балансу між модернізацією та збереженням національної ідентичності, пошуку ефективних механізмів узгодження інтересів у багат шаровому соціальному середовищі, а також аналізу впливу зовнішніх акторів, зокрема Європейського Союзу, на політичні процеси в регіоні. Особливої ваги набуває дослідження того, як історичні події – періоди феодальної роздробленості, централізації, зовнішнього панування, революційних змін, тоталітарних режимів і демократичних трансформацій – впливали на формування політичної культури, структуру влади, взаємодію між центром і регіонами, а також на здатність країн до інституційної адаптації в умовах глобальних трансформацій.

Дослідженням зазначеної проблематики займаються такі вчені: Е. Г. Левінського-Корвіна (E. H. Lewinski-Corwin), чия праця "Політична історія Польщі" надає фундаментальний огляд формування та розвитку польської державності, аналізуючи ключові етапи становлення її політичних інститутів, включаючи період шляхетської демократії та ухвалення визначальних документів. Його дослідження торкаються інтеграції словацьких земель до Угорського королівства та особливостей

функціонування Австро-Угорської імперії, що мало безпосередній вплив на державний устрій Чехії, Словаччини та Угорщини. Історичний розвиток Угорщини та її державного устрою детально розглянуто у працях П. Фодора (P. Fodor) та А. Пока (A. Pók) "Угорці в Європі: тисяча років на фронті", де аналізується тривалий шлях угорської державності, її інституційне становлення та взаємодія з європейським контекстом. Їхні дослідження, зокрема, висвітлюють такі важливі правові пам'ятки, як Владиславське земське уложення 1500 року в Чеському королівстві, що закріпило домінування шляхти. Комплексний аналіз історико-правових аспектів, включаючи еволюцію державних інститутів країн Вишеградської групи, представлений у підручнику "Історія держави і права зарубіжних країн" за редакцією О. М. Бандурки (O. M. Bandurka), де розглядаються трансформації політичних режимів, зокрема, перетворення Чехословаччини на федерацію у 1968 році, що, однак, не змінило тоталітарного характеру режиму. Політичні трансформації у Центральній Європі наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть стали об'єктом дослідження у навчальному посібнику, упорядкованому М. Лендъел, де аналізуються процеси демократизації та зміни державних устроїв країн Вишеградської групи після падіння комуністичних режимів. Значний внесок у розуміння конституційних процесів у період переходу до демократії зробив Аренд Ліпгарт (Arend Lijphart), який у своїй праці "Демократизація та конституційні вибори в Чехословаччині, Угорщині та Польщі, 1989-1991" проаналізував вибір між парламентською, президентською та змішаною формами правління і розкрив різні виборчі системи, що були запроваджені в цих країнах на зорі демократичних перетворень. Він детально розглядає, як Угорщина обрала парламентаризм із помірно мажоритарною виборчою системою, Польща схилилася до напівпрезидентської моделі, а Чехословаччина зберегла парламентську форму правління з пропорційною виборчою системою.

Порівняльний аналіз президентських повноважень у країнах Центральної та Східної Європи здійснив Андре Крувель (Andre Krouwel), класифікуючи Угорщину та Словаччину як парламентські моделі, Польщу – як систему зі збалансованими повноваженнями парламенту та президента, близьку до напівпрезиденталізму, а Чеську Республіку – як країну з потужною парламентською системою. Теоретичні аспекти форми правління та її політичні трансформації досліджував П. В. Мироненко у монографії "Форма правління: політичні трансформації на зламі століть", де розкривається взаємозв'язок форми правління з партійною системою, виборчими механізмами та територіальною організацією держави, а також аналізуються нормативно-правові та політичні аспекти функціонування державних інститутів. Інститут глави держави в республіках став предметом наукового аналізу В. В. Сухоноса, чия монографія розглядає конституційно-правові та історико-теоретичні аспекти, зокрема, функціонування змішаних республік, до яких він відносить Польщу та Словаччину, де президенти обираються прямим голосуванням, а уряди підзвітні парламентам. Сучасний державний устрій держави Вишеградської четвірки, аналізується у навчально-наочному посібнику П. М. Кулаковського, де детально описані повноваження вищих органів влади, наприклад, право польського президента розпустити Сейм за певних умов та відповідальність Ради міністрів перед Сеймом, або ж переважно представницькі функції угорського президента, який обирається парламентом

Об'єктом дослідження виступає державний устрій країн Вишеградської четвірки – як політичний феномен, що формується під впливом історичних, соціальних, правових і зовнішньополітичних чинників.

Предмет дослідження – причини, процеси та результати еволюції державного устрою країн Вишеградської четвірки від давнини до сьогодення.

Метою роботи є виявлення закономірностей і проблем у процесі еволюції державного устрою Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини, а також аналіз чинників, що визначають траєкторії політичного розвитку та оцінка ефективності сучасних моделей влади в умовах європейської інтеграції та внутрішніх викликів.

Для досягнення поставленої мети слід виконати наступні **завдання**:

- реконструкцію основних етапів формування політичних інститутів, аналізі впливу історичних подій на сучасні моделі державного устрою;
- вивчення ролі зовнішніх і внутрішніх чинників у трансформації політичних систем, порівняльному аналізі ефективності різних моделей влади в країнах Вишеградської групи;
- дослідження впливу європейських стандартів на національні правові системи;
- аналіз змін у структурі політичних еліт, ролі громадянського суспільства, впливу соціально-економічних трансформацій на політичну стабільність;
- визначення ступеня взаємозв'язку між історичними традиціями, сучасними реформами та перспективами подальшої еволюції політичних інститутів у країнах Вишеградської четвірки.

Методи дослідження охоплюють широкий спектр загальнонаукових і спеціальних підходів, що забезпечують комплексність і глибину аналізу. Історичний метод дозволяє простежити еволюцію політичних інститутів у довготривалій перспективі, виявити причинно-наслідкові зв'язки між

подіями, що відбувалися у різні періоди, та їх вплив на сучасний стан державного устрою. Порівняльний метод використовується для зіставлення моделей влади, механізмів взаємодії між гілками влади, особливостей політичної культури та шляхів адаптації до європейських стандартів у різних країнах Вишеградської групи, що дозволяє виявити як спільні риси, так і унікальні особливості кожної держави. Інституційний аналіз спрямований на дослідження структури, функцій і взаємодії політичних інститутів, механізмів легітимації влади, ролі парламенту, уряду, президента, судової системи, а також на аналіз змін у виборчих системах, розвитку партійної системи, формування громадянського суспільства. Структурно-функціональний підхід дозволяє розглядати політичну систему як цілісний організм, у якому кожен елемент виконує певну функцію, а зміни в одному компоненті впливають на всю систему загалом. Використання методу аналізу й синтезу дає змогу розкласти складні політичні явища на окремі складові, а потім інтегрувати отримані знання для формування цілісної картини розвитку державного устрою. Компаративістський метод дозволяє не лише порівнювати країни між собою, а й аналізувати їхній досвід у контексті загальноєвропейських тенденцій, що особливо важливо для розуміння процесів європейської інтеграції. Застосування міждисциплінарних підходів, зокрема елементів соціологічного, правового, економічного аналізу, дає змогу врахувати вплив соціальних, економічних, культурних і міжнародних факторів на політичні процеси. Джерельна база дослідження включає наукові монографії, статті, аналітичні звіти, нормативно-правові акти, матеріали міжнародних організацій, це має на меті забезпечити об'єктивність і наукову обґрунтованість висновків даної роботи - дослідження.

Характеристика основної частини тексту роботи. У першому розділі «Історичні етапи становлення державного устрою країн Вишеградської групи» досліджено тривалий процес формування політичної

структури в Угорщині, Польщі, Чехії та Словаччині, починаючи від становлення ранньофеодальних монархій та включення до імперських утворень до модернізаційних реформ XVIII–XIX століть і трансформацій у XX столітті. В даному розділі аналізуються періоди централізації та роздробленості, взаємодія з імперськими центрами, специфіка станово-представницьких інститутів та наслідки тоталітарних режимів. Особлива увага приділяється реконструкції історичних моделей влади, взаємозв'язку між формальними та неформальними інституціями, а також ролі церкви, еліт і регіональних ідентичностей у процесі формування державного устрою.

У другому розділі «Сучасні моделі державного устрою Вишеградських країн: порівняльно-аналітичний підхід» досліджено аналіз сучасних форм правління, типів державного устрою, виборчих систем, ролі президентських інститутів і парламентів, особливостей правового регулювання й адміністративної реформи, політичної культури та партійних систем. Розділ містить докладне порівняння сучасних моделей політичного устрою у країнах Вишеградської четвірки, особливо детально розглядається їхня ефективність, відповідність демократичним стандартам, стійкість до внутрішніх і зовнішніх викликів. Розкривається й роль європейської інтеграції у трансформації правових і політичних інститутів, структура політичних еліт, взаємодія з громадянським суспільством, а також визначаються основні тенденції подальшого розвитку інституційної архітектури Вишеградських держав у контексті їх європейського майбутнього.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел, що налічує 54 найменування. Загальний обсяг роботи становить 67 сторінок, з яких основного тексту — 60 сторінок.

Розділ 1. Історичні етапи становлення державного устрою країн Вишеградської групи

1.1. Державний устрій Угорщини, Польщі, Чехії та Словаччини в середньовіччі та у новий час: від королівств до імперських володінь

Почнемо з Польщі. Для того, аби охарактеризувати ранньофеодальну монархію в даній країні, яка виникла завдяки династії П'ястів, необхідно звернути увагу на те, що влада князя мала надзвичайно міцний характер, оскільки її основою виступала не лише дружина, яка виконувала функції військової опори, а й система гродів, що були не просто адміністративними центрами, а й ключовими осередками організації оборони та управління територіями, і саме через ці інститути здійснювався контроль над підлеглими землями, що дозволяло князю ефективно реалізовувати свою владу, а також забезпечувати стабільність і централізацію держави, що підтверджується аналізом політичної структури цього періоду. Прийняття християнства у 966 році за правління Мечислава I стало не лише актом релігійного вибору, а й важливим кроком до інтеграції Польщі у західноєвропейський культурний простір, оскільки створення церковної організації, яка підтримувала князя, сприяло зміцненню його авторитету, а також дозволило залучити нові форми управління, що були характерні для християнських монархій Заходу, і саме завдяки цьому відбулося посилення князівської влади, яка отримала додаткову легітимацію через підтримку церкви. Коли Болеслав Хоробрий у 1025 році прийняв королівський титул, це стало символом суверенітету польської держави, однак наступні правителі не завжди могли утримати цей статус, що свідчить про складність політичної ситуації та постійні виклики, пов'язані з династичними суперечками й зовнішніми загрозами, і саме ця нестабільність зумовила необхідність пошуку нових механізмів легітимації влади. Особливу роль у розвитку польської державності відіграла система

спадкового права, яка передбачала поділ території між синами правителя, і цей принцип був закріплений у статуті Болеслава Кривоустого 1138 року, що започаткував тривалий період феодальної роздробленості, яка тривала майже два століття, і саме цей процес призвів до ослаблення центральної влади та посилення ролі місцевих князів, що вплинуло на подальший розвиток політичної структури Польщі.

Щодо формування Угорського королівства наприкінці X – на початку XI століття, то тут визначальним чинником стала діяльність князя Гези та його сина Стефана I Святого з династії Арпадів, причому саме Стефан I, отримавши корону від Папи Римського близько 1000 року, заклав основи державного устрою, орієнтуючись на західноєвропейські зразки, що проявилось у створенні системи королівських комітатів (*vármege*), які очолювали ішпани (*ispán*), котрі виступали представниками королівської влади на місцях, відповідали за збір податків, організацію війська та здійснення правосуддя, і саме через цю систему забезпечувалася ефективна адміністрація та централізація влади. Королівська влада в Угорщині спиралася не лише на адміністративну систему, а й на розгалужену мережу королівських маєтків, а також на церковну ієрархію, яка включала архієпископства та єпископства, і саме завдяки цьому відбувалося зміцнення позицій монарха, оскільки церква виступала важливим союзником у справі консолідації держави. Дорадчий орган при королі, а саме Королівська рада, до складу якої входили вищі світські та духовні сановники, відігравав значну роль у прийнятті рішень, що свідчить про поступове ускладнення політичної структури та зростання ролі аристократії у державному управлінні. У Чехії, яка перебувала під владою династії Пржемисловичів, процес становлення державності відбувався в умовах визнання верховенства імператорів Священної Римської імперії, що мало суттєвий вплив на державний устрій, оскільки чеські князі, а згодом королі, змушені були враховувати інтереси імперії, а управління здійснювалося через систему замків (*hradská soustava*),

центрами яких були князівські гради, керовані кастелянами, і саме ця система забезпечувала ефективний контроль над територіями та дозволяла князю реалізовувати свою владу через підпорядковану йому аристократію. Князівська влада спиралася на дружину, яка виконувала військові функції, а також на земельну аристократію, яка поступово консолідувалася, і саме цей процес призвів до формування князівського двору з розвиненою системою посад, до якої входили канцлер, маршалок, коморник, що свідчить про ускладнення адміністративної структури та зростання ролі бюрократії. Важливу роль у чеській державі відігравала церква, зокрема Празьке єпископство, засноване у 973 році, яке стало центром релігійного та культурного життя, а також сприяло зміцненню позицій князя. Словацькі землі у IX столітті входили до складу Великої Моравії, яка являла собою ранньфеодальну державу зі складною політичною структурою, однак ця держава розпалася на початку X століття під ударами угорців, і після цього територія сучасної Словаччини увійшла до складу Угорського королівства як його невід'ємна частина, не маючи окремого державного статусу аж до XX століття, а її адміністративно-територіальний устрій визначався угорською системою комітатів, що свідчить про повну інтеграцію словацьких земель у структуру угорської держави (Lewinski-Corwin 1917: 127).

У період розвиненого феодалізму в усіх трьох королівствах – Польщі, Угорщині, Чехії – відбувається зміцнення станової структури суспільства та формування станово-представницьких органів, причому в Польщі після подолання роздробленості та об'єднання земель за Владислава Локетка та Казимира III Великого спостерігається посилення королівської влади, а Казимир III, правив з 1333 по 1370, проводить важливі реформи, які включають уніфікацію права, впорядкування фінансової системи та заснування Краківського університету, що свідчить про прагнення до модернізації держави та зміцнення її інституцій. Після смерті Казимира III, останнього представника династії П'ястів на польському троні, влада

переходить до Людовіка Угорського (Анжуйського), і саме в цей період починається процес обмеження королівської влади на користь шляхти, що проявляється у наданні Кошицького привілею 1374 року, який звільняв шляхту від більшості податків, окрім невеликого поземельного, та гарантував їй інші права в обмін на згоду визнати спадкоємицею трону одну з дочок Людовіка, і саме ці привілеї стали основою для подальшого зміцнення позицій шляхти. Подальші привілеї, надані Владиславом II Ягайлом та його наступниками – Червінський 1422 року, Нешавські статuti 1454 року, Пйотрковський статут 1496 року – закріплювали панівне становище шляхти, її участь в управлінні державою через сеймики, це місцеві з'їзди шляхти та загальнодержавний Сейм, тобто Вальний сейм, причому Вальний сейм остаточно сформувався наприкінці XV століття як двопалатний орган, що складався із Сенату, до якого входили вищі державні урядники – воєводи, каштеляни, міністри – та католицькі єпископи, і Посольської ізби, яка складалася з депутатів-послів, обраних на шляхетських сеймиках, і саме ця структура забезпечувала участь шляхти у прийнятті рішень на загальнодержавному рівні. Конституція *Nihil novi*, прийнята Радомським сеймом у 1505 році, встановила, що король не може приймати нових законів без згоди обох палат Сейму, і саме це означало остаточне утвердження шляхетської демократії, оскільки влада монарха була суттєво обмежена, а шляхта отримала вирішальний вплив на законодавчий процес (Lewinski-Corwin 1917: 17-20).

В Угорському королівстві, коли Андраш II у 1222 році видав Золоту буллу, відбулося закріплення широкого комплексу прав і привілеїв для угорської шляхти, яка виступала під назвою королівських слуг, і саме цей документ визначав, що шляхта отримує гарантії звільнення від податків, за винятком тих випадків, коли йшлося про необхідність захисту держави, а також встановлював, що жоден представник шляхетського стану не зобов'язаний брати участь у закордонних військових походах за власний

рахунок, і, крім того, шляхта отримувала право на судочинство серед рівних, що означало, що розгляд справ здійснювався не сторонніми особами, а представниками того ж стану, а ще одним важливим положенням стало закріплення права на опір королю у разі порушення ним умов булли, і саме ця норма, яка отримала назву *ius resistendi*, стала одним із наріжних каменів угорського конституціоналізму, оскільки визначала межі королівської влади та гарантувала шляхті можливість захищати свої інтереси навіть у протистоянні з монархом. Державні збори Угорщини, які отримали назву *országgyűlés*, поступово еволюціонували від загальних зібрань усієї шляхти до двопалатного органу, де верхня палата, тобто палата магнатів, об'єднувала представників вищої аристократії та духовенства, а нижня палата формувалася з делегатів шляхти, що представляли комітати, а також представників королівських вільних міст, і саме така структура забезпечувала участь різних соціальних груп у прийнятті рішень, а адміністративна система, яка базувалася на комітатах, дозволяла шляхті впливати на управління через виборні посади та участь у комітатських зборах, що забезпечувало їй значний вплив на місцевому рівні.

У Чеському королівстві, коли останні представники династії Пржемысловичів, такі як Пржемысл Отакар II і Вацлав II, а також Люксембурги, перебували при владі, держава досягла значного піднесення, і саме Карл IV, який правив у 1346–1378 роках і був не лише чеським королем, а й імператором Священної Римської імперії, зробив Прагу столицею імперії, заснувавши у 1348 році Празький університет, що стало важливим кроком у розвитку освіти та культури, а також видав Золоту буллу 1356 року, яка визначила порядок обрання імператора і закріпила за чеським королем статус одного з семи курфюрстів, що брали участь у виборах імператора, і саме це підвищило політичну вагу чеської монархії в імперській структурі. Земський сейм у Чехії, який виступав головним станово-представницьким органом, об'єднував у своєму складі панів, тобто вищу шляхту, рицарів, які

представляли дрібну шляхту, а також делегатів від королівських міст, і саме цей орган вирішував питання, що стосувалися законодавства, оподаткування, організації військової служби, а також мав право обирати короля у разі припинення династії, що свідчило про значний вплив сейму на політичне життя країни. Під час гуситських воєн, які тривали з 1419 по 1434 рік, відбулося тимчасове ослаблення королівської влади, а роль сейму та шляхти суттєво зросла, і саме в цей період шляхта змогла закріпити свої позиції, а важливим документом, який остаточно закріпив панівне становище шляхти, стало Владиславське земське уложення 1500 року, що суттєво обмежило права міст і селян, надаючи шляхті переваги у політичному та соціальному житті королівства (Fodor and Pók 2020: 122-123).

Після укладення Люблінської унії 1569 року виникла Річ Посполита Обох Народів, яка являла собою своєрідну федеративну конструкцію, що поєднувала Польське королівство та Велике князівство Литовське, і саме ця держава функціонувала на основі принципів виборності монарха, домінування шляхетської демократії та визнання релігійної багатоманітності, що відображалось у практиці політичного життя, де королівська влада була суттєво обмежена, а вирішальна роль у прийнятті рішень належала Сейму, який виступав центральним органом законодавчої влади. Основними нормативними актами, які визначали права та обов'язки новообраного монарха, були Генрикові артикули, що встановлювали незмінні засади державного устрою, а також пакти конвента, які містили особисті зобов'язання короля перед шляхтою, і саме така система мала на меті забезпечити баланс між владою монарха та впливом шляхти, однак поступово механізми шляхетської демократії почали втрачати ефективність, оскільки запровадження *liberum veto*, тобто права кожного депутата скасовувати рішення Сейму або блокувати його роботу, призвело до фактичного паралічу законодавчої діяльності у XVII–XVIII століттях, що у поєднанні з постійними війнами та втручанням сусідніх держав спричинило занепад і поділ Речі

Посполитої наприкінці XVIII століття. Спроба реформувати державний устрій, яка втілилася у Конституції 3 травня 1791 року, передбачала скасування *liberum veto*, запровадження спадкової монархії, розширення прав міщан і селян, однак ці нововведення, попри свою прогресивність, виявилися запізнілими і не змогли зупинити процес розпаду держави.

Починаючи з 1526 року, коли Угорщина та Чехія опинилися під владою династії Габсбургів, відбулися суттєві зміни у системі державного управління цих країн, і після поразки угорців під Могачем територія Угорщини була розділена, причому західні та північні землі, які контролювали Габсбурги, зберігали станово-представницькі інститути, такі як державні збори та комітатське самоврядування, однак поступово їхні повноваження обмежувалися центральною владою у Відні, а адміністративним центром Королівської Угорщини стала Пожонь, відома також як Братислава. У Чехії після поразки станового повстання на Білій Горі у 1620 році Габсбурги ліквідували більшість автономних прав, а Оновлене земське уложення 1627 року для Чехії та 1628 року для Моравії закріпило спадкове право Габсбургів на чеському троні, зрівняло статус німецької мови з чеською, обмежило компетенції Земського сейму та посилило владу королівських намісників, а центральні органи управління, зокрема Чеська придворна канцелярія, були перенесені до Відня, що свідчило про подальшу централізацію. У XVIII столітті реформи Марії Терезії та Йосифа II були спрямовані на ще більшу уніфікацію адміністративної системи, ліквідацію залишків станових привілеїв, однак ці заходи часто зустрічали опір з боку місцевої шляхти, яка прагнула зберегти свої традиційні права.

У XIX столітті державний устрій цих територій зазнав нових трансформацій, і після завершення наполеонівських війн було створено Царство Польське у складі Російської імперії, яке спочатку мало власну конституцію, сейм та армію, однак після повстань 1830–1831 та 1863–1864 років автономія була скасована, а система управління уніфікована з

російською адміністрацією. Угорщина та Чехія залишалися частинами Австрійської імперії, а після Австро-угорського компромісу 1867 року імперія перетворилася на дуалістичну монархію, в якій Угорщина, так звана Транслейтанія, отримала повну внутрішню автономію зі своїм парламентом, урядом та адміністрацією, тоді як монарх, армія, фінанси та зовнішня політика залишалися спільними, а чеські землі входили до австрійської частини імперії (Цислейтанії), де функціонували земельні сейми з обмеженими повноваженнями та представництвом у загальноімперському парламенті у Відні, а Словаччина залишалася у складі Угорщини, де відчувала на собі політику мадяризації, що впливало на її національний розвиток (Lewinski-Corwin 1917: 336-345).

Після завершення Першої світової війни та розпаду імперських структур у 1918 році на політичній карті Центральної Європи з'явилася незалежна Польща, а також була проголошена Чехословаччина, і обидві ці держави обрали республіканську форму правління з парламентською системою, де у Польщі Конституція 1921 року закріпила модель парламентської республіки з двопалатним парламентом, що складався із Сейму та Сенату, а президент мав обмежені повноваження, однак після травневого перевороту 1926 року, коли Юзеф Пілсудський встановив режим санації, відбулося посилення виконавчої влади, і Конституція 1935 року надала президентові значно ширші повноваження, що змінило баланс політичних інститутів. У Чехословаччині була створена унітарна держава з парламентською демократією, де діяли двопалатні Національні збори, а президент обирався парламентом, і ця система мала на меті забезпечити представництво різних регіонів та політичних сил. В Угорщині після війни встановилося королівство без монарха, де фактичним главою держави став регент Міклош Горті, а хоча формально діяли парламентські інститути, політичний режим мав авторитарний характер із концентрацією влади в руках виконавчої гілки. У 1939 році, після підписання Мюнхенської угоди та

початку німецької окупації, Чехословаччина припинила існування як єдина держава, оскільки на її території було створено Протекторат Богемії та Моравії, а також формально незалежну Словацьку державу, яка перебувала у залежності від Німеччини, а Польща була окупована і розділена між Третім Рейхом та Радянським Союзом.

Після завершення Другої світової війни у Польщі, Чехословаччині та Угорщині було встановлено політичні режими, які будувалися за радянським зразком, і хоча формально зберігалися парламентські інститути, реальна влада зосереджувалася в руках комуністичних партій, які здійснювали контроль над усіма сферами суспільного життя, а система рад виконувала функції органів місцевого самоврядування лише номінально. Конституції цих країн закріплювали провідну роль партії, принципи демократичного централізму та соціалістичної законності, що означало підпорядкування всіх державних органів політичному керівництву партії. У 1968 році, реагуючи на зростання прагнень словаків до рівноправності, Чехословаччину було перетворено на федерацію Чеської та Словацької Соціалістичних Республік, однак навіть після цих змін тоталітарний характер політичного режиму залишався незмінним, що особливо проявилось після придушення Празької весни (Бандурка 2020).

1.2. Трансформації політичних режимів у XX столітті: від тоталітаризму до демократичної модернізації

Трансформація політичних режимів у Центральній Європі наприкінці XX століття, коли країни регіону поступово відмовлялися від тоталітарних моделей управління і переходили до демократичних форм організації влади, супроводжувалася масштабними змінами у політичній, економічній та соціальній сферах, і саме для Польщі, Угорщини, Чехословаччини, а згодом для Чехії та Словаччини як окремих держав, завершення 1980-х років стало відправною точкою для відновлення національного суверенітету, створення демократичних інституцій і поступової інтеграції до європейських структур, а символом цих прагнень виступило створення у лютому 1991 року Вишеградської групи, до якої спочатку приєдналися Польща, Угорщина та Чехословаччина, що відображало їхнє спільне прагнення подолати тягар комуністичного минулого і разом рухатися до європейського майбутнього. Історичні передумови для такого співробітництва були неоднозначними, оскільки, хоча ідея центральноєвропейської єдності бере початок ще з середньовічної зустрічі монархів у Вишеграді 1335 року, коли обговорювалися питання торговельних шляхів і політичних союзів для полегшення доступу до ринків Європи та забезпечення взаємних гарантій, подальша історія регіону була позначена численними конфліктами, територіальними суперечками та взаємними претензіями, що ускладнювало перспективи співпраці, а сучасна Вишеградська ініціатива мала чітко визначену прагматичну мету – прискорення вступу країн-учасниць до Європейського Союзу. Визначення територіальних і інституційних меж держав Вишеградської групи значною мірою було зумовлене подіями, які відрізнялися від символічної зустрічі 1335 року, оскільки Тридцятилітня війна та Вестфальський мир 1648 року, що закріпив принцип *cuius regio, eius religio*, суттєво вплинули на релігійну та культурну конфігурацію

Центральної Європи, сприяючи домінуванню Римо-Католицької Церкви у багатьох регіонах і створюючи підґрунтя для посилення політичного впливу Габсбурзької монархії, а пізніше Австро-угорський компроміс 1867 року загострив національні питання, зокрема політика мадяризації призвела до тривалого підпорядкування словацької більшості, що спричинило глибокий розкол в угорсько-словацьких відносинах, і ці наслідки відчувалися навіть у посткомуністичний період. Територіальні суперечки, які виникли після Першої світової війни між Польщею та Чехословаччиною щодо Тешинської Сілезії, Орави та Спіша, залишили негативний слід у двосторонніх відносинах і ускладнювали перспективи майбутньої співпраці, а наслідки Другої світової війни були особливо драматичними для Польщі, чії кордони були суттєво зміщені на захід, що вплинуло на її зовнішньополітичне позиціонування та відносини з сусідніми державами, такими як Німеччина, Білорусь і Україна. З огляду на таку складну історичну спадщину, одним із ключових досягнень Вишеградської групи, створеної у 1991 році, стало забезпечення регіональної стабільності та уникнення відродження історичних конфліктів у Центральній Європі в період розпаду Східного блоку (Proković 2013).

Падіння Берлінської стіни 9 листопада 1989 року стало тією подією, яка відкрила перед країнами Центральної Європи можливість переосмислити власне місце у міжнародній системі, посилити політичну й економічну самостійність шляхом розвитку регіональної співпраці та спрямувати зусилля на здійснення масштабних суспільних перетворень, які стали необхідними для подолання спадщини попередніх десятиліть. Вишеградська декларація, ухвалена у 1991 році, визначила спільні орієнтири для держав регіону, серед яких були досягнення повної національної незалежності, утвердження демократичних принципів, ліквідація тоталітарних структур, впровадження парламентської демократії, формування сучасних правових систем, забезпечення дотримання прав людини, а також інтеграція до європейських

політичних, економічних, безпекових і правових інституцій, що розглядалося як ключовий напрямок подальшого розвитку. Період трансформації супроводжувався значною невизначеністю, а його результативність залежала від того, наскільки ефективно вдавалося долати інститути, структури та поведінкові моделі, успадковані від комуністичної доби та попередніх історичних етапів, а також від здатності суспільства, організацій і державних інституцій адекватно реагувати на виклики, які виникали у процесі глибоких змін на різних рівнях (Proroković 2013).

Питання взаємозалежності між демократизацією та економічною лібералізацією у країнах Центральної Європи після 1989 року стало предметом активних наукових дискусій, оскільки існують дані, що темпи економічних реформ могли впливати на особливості та швидкість політичного переходу до демократичних форм правління. Аналіз динаміки індексів політичної та економічної свободи у Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині за період з 1985 по 2015 рік засвідчує значне зростання обох показників у 1990-х роках, причому у Польщі та Угорщині процес демократизації після 1989 року випереджав економічні трансформації, що відображалося у зростанні індексу демократії в Польщі з 3,46 бали у 1985 році до 5,36 бали у 1995 році, а індекси політичної свободи в Польщі та Угорщині вже у 1991 році досягли рівня 8,57, що дає підстави вважати, що швидке встановлення політичних свобод могло створити сприятливі умови для подальшої економічної лібералізації, хоча ця гіпотеза не є остаточно доведеною. Окремі дослідники, зокрема Пшеворський та його співавтори, вважали, що демократизація є переважно стохастичним процесом, на який рівень чи темпи економічного розвитку не мають визначального впливу, а якість економічної лібералізації, а не лише її швидкість, розглядалася як важливий чинник успішного переходу до демократії.

Створення Вишеградської групи було зумовлене чотирма основними факторами: по-перше, прагненням спільно ліквідувати залишки

комуністичного блоку у Центральній Європі; по-друге, бажанням подолати історично сформовані антагонізми та взаємну недовіру між країнами регіону; по-третє, переконанням, що координація зусиль полегшить досягнення цілей суспільної трансформації та прискорить інтеграцію до європейських структур; і по-четверте, важливим був збіг ідеологічних позицій і бачення майбутнього серед політичних еліт того часу. Незважаючи на те, що кожна країна мала власні мотиви для участі у групі, їх об'єднувала спільна мета зменшення регіональної нестабільності та розширення можливостей співпраці. Коли 31 грудня 1992 року Чехословаччина розділилася на дві незалежні держави – Чеську Республіку та Словацьку Республіку, це не призвело до розпаду Вишеградської групи, а лише трансформувало її формат із трьох до чотирьох учасників. Всі чотири країни синхронно приєдналися до Європейського Союзу 1 травня 2004 року, що стало кульмінацією багаторічних зусиль щодо інтеграції. Єдиною формалізованою інституцією Вишеградської четвірки є Міжнародний Вишеградський Фонд, заснований 9 червня 2000 року зі штаб-квартирою у Братиславі, який фінансує проекти у сферах культури, науки, освіти, молодіжних обмінів, транскордонного співробітництва та туризму, а зростання його бюджету з 3 мільйонів євро у 2005 році до близько 8 мільйонів євро у 2018 році свідчить про розширення масштабів діяльності цієї інституції (Stojić 2024).

Трансформація політичних режимів у Центральній Європі, коли країни регіону поступово відмовлялися від тоталітарних моделей влади і переходили до відкритіших та демократичних форм управління, супроводжувалася масштабними змінами у політичній, економічній та суспільній сферах, і саме для Польщі, Угорщини, Чехословаччини, а згодом для Чехії та Словаччини як окремих держав, завершення 1980-х років стало початком процесу відновлення національного суверенітету, створення демократичних інституцій і поступової інтеграції до європейських структур, а символом цих прагнень стало створення у лютому 1991 року Вишеградської групи, до якої

спочатку приєдналися Польща, Угорщина та Чехословаччина, що відображало їхнє спільне прагнення подолати тягар комуністичного минулого і разом рухатися до європейського майбутнього. Історичні передумови для такого співробітництва не були однозначними, оскільки, хоча ідея центральноєвропейської єдності бере початок ще з середньовічної зустрічі монархів у Вишеграді 1335 року, коли обговорювалися питання торговельних шляхів і політичних союзів для полегшення доступу до ринків Європи та забезпечення взаємних гарантій, подальша історія регіону була позначена численними конфліктами, територіальними суперечками та взаємними претензіями, що ускладнювало перспективи співпраці, а сучасна Вишеградська ініціатива мала чітко визначену прагматичну мету – прискорення вступу країн-учасниць до Європейського Союзу. Визначення територіальних і інституційних меж держав Вишеградської групи значною мірою було зумовлене подіями, які відрізнялися від символічної зустрічі 1335 року, оскільки Тридцятилітня війна та Вестфальський мир 1648 року, що закріпив принцип *cuius regio, eius religio*, суттєво вплинули на релігійну та культурну конфігурацію Центральної Європи, сприяючи домінуванню Римо-Католицької Церкви у багатьох регіонах і створюючи підґрунтя для посилення політичного впливу Габсбурзької монархії, а пізніше Австро-угорський компроміс 1867 року, хоч і трансформував імперію Габсбургів у дуалістичну монархію, водночас загострив національні питання, зокрема політика мадяризації призвела до тривалого підпорядкування словацької більшості, що спричинило глибокий розкол в угорсько-словацьких відносинах, і ці наслідки відчувалися навіть у посткомуністичний період. Територіальні суперечки, які виникли після Першої світової війни між Польщею та Чехословаччиною щодо Тешинської Сілезії, Орави та Спіша, залишили негативний слід у двосторонніх відносинах і ускладнювали перспективи майбутньої співпраці, а наслідки Другої світової війни були особливо драматичними для Польщі, чії кордони були суттєво зміщені на захід, що вплинуло на її зовнішньополітичне позиціонування та відносини з

сусідніми державами, такими як Німеччина, Білорусь і Україна. З огляду на таку складну історичну спадщину, одним із ключових досягнень Вишеградської групи, створеної у 1991 році, стало забезпечення регіональної стабільності та уникнення відродження історичних конфліктів у Центральній Європі в період розпаду Східного блоку (Stojić 2024).

Падіння Берлінської стіни 9 листопада 1989 року стало тією подією, яка відкрила перед країнами Центральної Європи можливість переосмислити власне місце у міжнародній системі, посилити політичну й економічну самостійність шляхом розвитку регіональної співпраці та спрямувати зусилля на здійснення масштабних суспільних перетворень, які стали необхідними для подолання спадщини попередніх десятиліть. Вишеградська декларація, ухвалена у 1991 році, визначила спільні орієнтири для держав регіону, серед яких були досягнення повної національної незалежності, утвердження демократичних принципів, ліквідація тоталітарних структур, впровадження парламентської демократії, формування сучасних правових систем, забезпечення дотримання прав людини, а також інтеграція до європейських політичних, економічних, безпекових і правових інституцій, що розглядалося як ключовий напрямок подальшого розвитку. Період трансформації супроводжувався значною невизначеністю, а його результативність залежала від того, наскільки ефективно вдавалося долати інститути, структури та поведінкові моделі, успадковані від комуністичної доби та попередніх історичних етапів, а також від здатності суспільства, організацій і державних інституцій адекватно реагувати на виклики, які виникали у процесі глибоких змін на різних рівнях. Проблема взаємозалежності між демократизацією та економічною лібералізацією у країнах Центральної Європи після 1989 року стала предметом численних наукових дискусій, оскільки існують дані, що темпи економічних реформ могли впливати на особливості та швидкість політичного переходу до демократичних форм правління. Аналіз динаміки індексів політичної та економічної свободи у Польщі, Угорщині, Чехії та

Словаччині за період з 1985 по 2015 рік засвідчує значне зростання обох показників у 1990-х роках, причому у Польщі та Угорщині процес демократизації після 1989 року випереджав економічні трансформації, що відображалось у зростанні індексу демократії в Польщі з 3,46 бала у 1985 році до 5,36 бала у 1995 році, а індекси політичної свободи в Польщі та Угорщині вже у 1991 році досягли рівня 8,57, що дає підстави вважати, що швидке встановлення політичних свобод могло створити сприятливі умови для подальшої економічної лібералізації, хоча ця гіпотеза не є остаточно доведеною. Окремі дослідники, зокрема Пшеворський та його співавтори, вважали, що демократизація є переважно стохастичним процесом, на який рівень чи темпи економічного розвитку не мають визначального впливу, а якість економічної лібералізації, а не лише її швидкість, розглядалася як важливий чинник успішного переходу до демократії.

Створення Вишеградської групи було зумовлене також й ішими чотирма факторами: по-перше, прагненням спільно ліквідувати залишки комуністичного блоку у Центральній Європі; по-друге, бажанням подолати історично сформовані антагонізми та взаємну недовіру між країнами регіону; по-третє, переконанням, що координація зусиль полегшить досягнення цілей суспільної трансформації та прискорить інтеграцію до європейських структур; і по-четверте, важливим був збіг ідеологічних позицій і бачення майбутнього серед політичних еліт того часу. Незважаючи на те, що кожна країна мала власні мотиви для участі у групі, їх об'єднувала спільна мета зменшення регіональної нестабільності та розширення можливостей співпраці. Коли 31 грудня 1992 року Чехословаччина розділилася на дві незалежні держави – Чеську Республіку та Словацьку Республіку, це не призвело до розпаду Вишеградської групи, а лише трансформувало її формат із трьох до чотирьох учасників. Всі чотири країни синхронно приєдналися до Європейського Союзу 1 травня 2004 року, що стало кульмінацією багаторічних зусиль щодо інтеграції. Єдиною формалізованою інституцією

Вишеградської четвірки є Міжнародний Вишеградський Фонд, заснований 9 червня 2000 року зі штаб-квартирою у Братиславі, який фінансує проекти у сферах культури, науки, освіти, молодіжних обмінів, транскордонного співробітництва та туризму, а зростання його бюджету з 3 мільйонів євро у 2005 році до близько 8 мільйонів євро у 2018 році свідчить про розширення масштабів діяльності цієї інституції (Stojić 2024).

Зміна політичних режимів у Центральній Європі, коли держави регіону поступово відходили від тоталітарних форм правління і переходили до відкритіших та демократичних моделей, супроводжувалася глибокими трансформаціями у політичній, економічній та соціальній сферах, і саме для Польщі, Угорщини, Чехословаччини, а згодом для Чехії та Словаччини як окремих держав, завершення 1980-х років стало початком процесу відновлення національного суверенітету, формування демократичних інституцій і поступової інтеграції до європейських структур, а символом цих прагнень стало створення у лютому 1991 року Вишеградської групи, до якої спочатку приєдналися Польща, Угорщина та Чехословаччина, що відображало їхнє спільне прагнення подолати тягар комуністичного минулого і разом рухатися до європейського майбутнього. Передумови для такого співробітництва були неоднозначними, оскільки, хоча ідея центральноєвропейської єдності бере початок ще з середньовічної зустрічі монархів у Вишеграді 1335 року, коли обговорювалися питання торговельних шляхів і політичних союзів для полегшення доступу до ринків Європи та забезпечення взаємних гарантій, подальша історія регіону була позначена численними конфліктами, територіальними суперечками та взаємними претензіями, що ускладнювало перспективи співпраці, а сучасна Вишеградська ініціатива мала чітко визначену прагматичну мету – прискорення вступу країн-учасниць до Європейського Союзу.

Визначення територіальних і інституційних меж держав Вишеградської групи значною мірою було зумовлене подіями, які відрізнялися від

символічної зустрічі 1335 року, оскільки Тридцятилітня війна та Вестфальський мир 1648 року, що закріпив принцип *cuius regio, eius religio*, суттєво вплинули на релігійну та культурну конфігурацію Центральної Європи, сприяючи домінуванню Римо-Католицької Церкви у багатьох регіонах і створюючи підґрунтя для посилення політичного впливу Габсбурзької монархії, а пізніше Австро-угорський компроміс 1867 року, хоч і трансформував імперію Габсбургів у дуалістичну монархію, водночас загострив національні питання, зокрема політика мадяризації призвела до тривалого підпорядкування словацької більшості, що спричинило глибокий розкол в угорсько-словацьких відносинах, і ці наслідки відчувалися навіть у посткомуністичний період. Територіальні суперечки, які виникли після Першої світової війни між Польщею та Чехословаччиною щодо Тешинської Сілезії, Орави та Спіша, залишили негативний слід у двосторонніх відносинах і ускладнювали перспективи майбутньої співпраці, а наслідки Другої світової війни були особливо драматичними для Польщі, чиї кордони були суттєво зміщені на захід, що вплинуло на її зовнішньополітичне позиціонування та відносини з сусідніми державами. З огляду на таку складну історичну спадщину, одним із ключових досягнень Вишеградської групи, створеної у 1991 році, стало забезпечення регіональної стабільності та уникнення відродження історичних конфліктів у Центральній Європі в період розпаду Східного блоку (Stojić 2024).

Падіння Берлінської стіни 9 листопада 1989 року стало тією подією, яка відкрила перед країнами Центральної Європи можливість переосмислити власне місце у міжнародній системі, посилити політичну й економічну самостійність шляхом розвитку регіональної співпраці та спрямувати зусилля на здійснення масштабних суспільних перетворень, які стали необхідними для подолання спадщини попередніх десятиліть. Вишеградська декларація, ухвалена у 1991 році, визначила спільні орієнтири для держав регіону, серед яких були досягнення повної національної незалежності, утвердження

демократичних принципів, ліквідація тоталітарних структур, впровадження парламентської демократії, формування сучасних правових систем, забезпечення дотримання прав людини, а також інтеграція до європейських політичних, економічних, безпекових і правових інституцій, що розглядалося як ключовий напрямок подальшого розвитку. Період трансформації супроводжувався значною невизначеністю, а його результативність залежала від того, наскільки ефективно вдавалося долати інститути, структури та поведінкові моделі, успадковані від комуністичної доби та попередніх історичних етапів, а також від здатності суспільства, організацій і державних інституцій адекватно реагувати на виклики, які виникали у процесі глибоких змін на різних рівнях.

Проблема взаємозалежності між демократизацією та економічною лібералізацією у країнах Центральної Європи після 1989 року стала предметом численних наукових дискусій, оскільки існують дані, що темпи економічних реформ могли впливати на особливості та швидкість політичного переходу до демократичних форм правління. Аналіз динаміки індексів політичної та економічної свободи у Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині за період з 1985 по 2015 рік засвідчує значне зростання обох показників у 1990-х роках, причому у Польщі та Угорщині процес демократизації після 1989 року випереджав економічні трансформації, що відображалося у зростанні індексу демократії в Польщі з 3,46 бала у 1985 році до 5,36 бала у 1995 році, а індекси політичної свободи в Польщі та Угорщині вже у 1991 році досягли рівня 8,57, що дає підстави вважати, що швидке встановлення політичних свобод могло створити сприятливі умови для подальшої економічної лібералізації, хоча ця гіпотеза не є остаточно доведеною. Окремі дослідники, зокрема Пшеворський та його співавтори, вважали, що демократизація є переважно стохастичним процесом, на який рівень чи темпи економічного розвитку не мають визначального впливу, а

якість економічної лібералізації, а не лише її швидкість, розглядалася як важливий чинник успішного переходу до демократії(Stojic 2024).

Висновки до розділу 1

Отже, в результаті дослідження у розділі 1 можна сказати, що вивчення історичних етапів становлення державного устрою країн Вишеградської групи дозволяє стверджувати, що жодна з моделей політичної організації не виникала у вакуумі, а формувалася під впливом багатьох взаємопов'язаних чинників, серед яких особливе значення мали не лише зовнішньополітичні виклики, а й внутрішня динаміка соціальних груп, боротьба за владу між монархією, аристократією та представницькими органами, а також постійна необхідність адаптації до змінних умов, що змушувала еліти шукати компроміси між централізацією та автономією, між традиціями і модернізацією, між збереженням легітимності та впровадженням інституційних інновацій. Саме ця багатопланова взаємодія, яка не піддається простій лінійній реконструкції, зумовила появу унікальних політичних структур, де поєднувалися елементи станової демократії, спадкової монархії, виборності органів влади та різних форм представництва, а періоди феодалної роздробленості, централізації, зовнішнього панування та спроб реформування чергувалися з кризами легітимності, що змушувало політичні еліти постійно переглядати механізми узгодження інтересів і шукати нові моделі співіснування влади та суспільства. Водночас, навіть у межах спільного регіонального простору, кожна країна виробила власний шлях еволюції державного устрою, що відображалось у різних співвідношеннях між центральною та місцевою владою, у специфіці взаємодії з церквою, у способах легітимації політичної влади, а також у здатності адаптувати західноєвропейські зразки до локального контексту, що, у свою чергу, сприяло формуванню політичної культури, в якій компроміс і конфлікт, централізація і децентралізація, традиція і новація співіснували як рівноправні стратегії політичної

взаємодії, а це визначило не лише особливості політичної історії регіону, а й заклало підґрунтя для подальших трансформацій у 20 столітті.

Розділ 2. Сучасні моделі державного устрою Вишеградських країн: порівняльно-аналітичний підхід

2.1. Сучасні форми правління та типи державного устрою: парламентські республіки та роль президентських інститутів

Категорія форми державного правління виступає базовим елементом, який набуває конкретного змісту в процесі формування політичної системи кожного суспільства, особливо це проявляється у молодих постсоціалістичних, зокрема пострадянських державах, що перебувають у фазі переходу. У таких умовах актуальність глибокого осмислення цього поняття та пов'язаного з ним політико-практичного явища зростає через необхідність демократизації державних і суспільних інститутів, завершення процесу конституційних реформ, а також подолання суперечностей, які виникають при впровадженні демократичних принципів у практику державного управління. Форма правління визначає структуру та компетенції вищих органів влади, окреслює рівень і механізми участі громадян у їх формуванні, розкриває особливості взаємодії між владою та населенням, а також ступінь впливу громадян на ухвалення політичних рішень, демонструючи різноманітні способи легітимації державної влади та проблеми, що виникають у цьому процесі. І також слід сказати, що форма державного правління тісно пов'язана з партійною системою, виборчими механізмами та територіальною організацією держави, а глибоке теоретичне розуміння її сутності є ключовим чинником для ефективного функціонування всіх елементів політичної та правової системи, що підтверджується досвідом розвинених демократій. Вибір тієї чи іншої форми правління, як зазначає П.В. Мироненко, може здійснюватися через категорію механізму держави, який являє собою систему організаційних структур, через які держава реалізує свої

функції, і цей механізм завжди спирається на нормативну основу, передбачаючи наділення державних інституцій спеціальними повноваженнями у визначених сферах. Таким чином, поняття механізму держави акцентує увагу на нормативно-правовому аспекті форми правління, її формальній складовій, без чіткого оформлення якої неможливо забезпечити якісний політичний зміст. Поєднання форми та змісту, політичного та нормативно-юридичного аспектів форми державного правління дозволяє виділити такі елементи: норми і практики, що стосуються виду, структури та правового статусу вищих органів влади; норми і практики, які визначають взаємодію між органами влади; норми і практики, що регулюють зворотний зв'язок між органами управління та підвладними. Саме реальні варіанти поєднання форми і змісту у кожній конкретній системі державного правління в різних країнах часто не відповідають очікуванням, які покладаються на їхні ідеальні теоретичні моделі, і це зумовлює постійний пошук оптимальних конфігурацій змішаних форм правління, які б найбільшою мірою відповідали сучасним викликам (Мироненко, 2014).

У політичній науці широко використовується базова трихотомія, яка розрізняє парламентську, президентську та напівпрезидентську форми правління, хоча дослідники пропонували й більш розгорнуті класифікації для аналізу політичних режимів. Аренд Ліпгарт підкреслює, що серед основних конституційних рішень, які постають перед демократіями, особливе значення мають вибір виборчої системи – між мажоритарними підходами та пропорційним представництвом – і визначення характеру взаємин між виконавчою та законодавчою гілками влади, тобто вибір між президентською та парламентською моделями. Такі рішення, прийняті на етапі формування конституції, можуть мати довготривалі наслідки для функціонування демократичної системи, і для країн, що перебувають у процесі демократизації, ці вибори мають особливу вагу, оскільки від них часто залежить стабільність і життєздатність нової політичної системи. Якщо нова

демократія виявиться стійкою, то початкові конституційні рішення, як правило, зберігаються протягом тривалого часу, оскільки, як зазначали Сеймур Мартін Ліпсет і Стейн Роккан, партійна система, що виникає на ранньому етапі демократичного розвитку, має тенденцію до заморожування, і це ще більшою мірою стосується базових конституційних структур, адже радикальні зміни у виборчих системах або переходи між президентською та парламентською формами правління в усталених демократіях трапляються вкрай рідко. Стейн Роккан пояснював, що перехід до пропорційного представництва в країнах континентальної Європи наприкінці XIX – на початку XX століття був зумовлений поєднанням тиску з боку зростаючого робітничого класу, який прагнув знизити бар'єри для доступу до парламенту, та інтересів існуючих партій, які вимагали пропорційного представництва для захисту своїх позицій у нових умовах загального виборчого права. Цю логіку можна застосувати і до вибору між парламентською та президентською формами правління, оскільки президентська модель передбачає роздільне обрання виконавчої та законодавчої влади, що створює різні можливості для старих і нових політичних сил, дозволяючи кожній групі захищати свої інтереси. Такі підходи були актуальними і для демократичних трансформацій у Східній Європі на початку 1990-х років, де під усталеними партіями слід розуміти колишні правлячі комуністичні структури, а під новими політичними силами – демократичні рухи, що дає підстави очікувати, що у цьому регіоні пропорційне представництво та президентська форма правління мали б стати домінуючими новими конституційними моделями (Lijphart, 1991).

Аналізуючи конституційні моделі, які були впроваджені у Чехословаччині, Угорщині та Польщі в період 1989–1991 років, Аренд Ліпгарт звертає увагу на те, що Угорщина зупинилася на помірно мажоритарній виборчій системі у поєднанні з класичним парламентаризмом. Виборче законодавство Угорщини 1990 року відзначалося складністю,

оскільки поєднувало двотурову мажоритарну систему в одномандатних округах для 45,6% парламентських мандатів із пропорційним представництвом для решти 54,4% місць, при цьому діяв 4% виборчий бар'єр. На відміну від німецької моделі, угорська система не передбачала компенсаційного механізму для усунення диспропорцій, що виникали внаслідок одномандатних виборів, тому її можна визначити як змішану мажоритарно-пропорційну, результати якої були далекими від ідеальної пропорційності. Щодо форми правління, Угорщина запровадила парламентську систему, де президент обирався парламентом і мав переважно церемоніальні функції. Початково комуністична еліта Угорщини прагнула до напівпрезидентської моделі з прямими виборами президента, який міг би врівноважити парламентську опозицію, однак ця ідея не була реалізована через результати референдуму та низьку явку виборців. У Польщі, навпаки, було впроваджено напівпрезидентську модель, яка орієнтувалася на французьку П'яту Республіку, з прямими виборами президента, який отримував значні повноваження, а також прем'єр-міністром і кабінетом, відповідальними перед парламентом. Виборча система для парламентських виборів 1991 року в Польщі була прикладом максимально пропорційного представництва. Такі конституційні рішення стали наслідком домовленостей Круглого столу 1989 року, коли Комуністична партія, зберігаючи значний вплив, прагнула закріпити частину влади через створення сильного президентського інституту, на який планувалося обрати генерала Ярузельського, а також через квотування місць у Сеймі. Після перемоги «Солідарності» на виборах 1989 року було прийнято рішення зробити президентську посаду виборною всенародно, а ослаблені комуністи наполягали на впровадженні чистої пропорційної системи для наступних парламентських виборів, щоб зберегти політичний вплив. Чехословаччина на виборах 1990 року застосувала помірну пропорційну систему з 5% виборчим бар'єром. Її форма правління залишалася парламентською, хоча президент Вацлав Гавел, завдяки своїй популярності, мав значний політичний вплив, що

посилювало президентський компонент у системі. Дослідження Андре Крувеля щодо політичних систем Центральної та Східної Європи також відносить Угорщину та Словаччину до парламентських моделей, а Польщу – до систем із балансом повноважень між парламентом і президентом, що наближається до напівпрезиденталізму. Чеська Республіка та Естонія характеризуються як країни з потужними парламентськими системами. Варто враховувати, що навіть у тих країнах, які класифікуються як парламентські, президент може мати певні важливі повноваження: наприклад, у Болгарії президент, спочатку обраний опосередковано, згодом став обиратися прямим голосуванням і отримав право розпускати парламент та призначати міністрів за визначених умов (Krouwel, 2003).

Дослідження ролі глави держави у процесі формування уряду в європейських країнах виявляє значну різноманітність моделей, і навіть у парламентських монархіях, де вплив монарха формально обмежений, за певних обставин він може брати участь у формуванні кабінету. У республіках із виборними президентами, незалежно від того, чи обирається президент прямим чи опосередкованим голосуванням, його роль у процесі формування уряду зазвичай є більш вагомою. Спроби класифікувати роль глави держави у формуванні уряду, як-от підхід Metcalf, часто не охоплюють усього спектра європейських практик, оскільки, наприклад, у Франції президент самостійно призначає прем'єр-міністра, а потім, за його поданням, інших членів уряду, і для формування кабінету не потрібен вотум довіри Національних зборів, що не вписується у стандартні категорії. Подібні труднощі виникають і при аналізі німецької процедури формування уряду.

Форма державного правління як спосіб організації верховної влади визначається структурою, порядком формування, компетенціями вищих органів державної влади, встановленими механізмами взаємодії між ними та рівнем участі громадян у їх формуванні. З юридичної точки зору, характер форми правління пов'язаний із конституційно-правовим статусом кожного з

органів, соціологічний підхід акцентує на взаєминах між законодавчою та виконавчою владою і ролі глави держави, а політичний аналіз розглядає її як елемент форми держави, що відображає структурно-інституційні та функціональні аспекти організації верховної влади. У Словаччині, відповідно до конституції, президент обирався парламентом на п'ятирічний термін, що відповідало моделі парламентської республіки, однак після того, як парламент не зміг обрати наступника президента Міхала Ковача у 1998 році, було внесено зміни, які передбачили прямі вибори президента. Президент Словаччини виконує функції головнокомандувача збройних сил, призначає міністрів, має право надавати помилування, розпускати парламент за певних умов, підписує закони та може повертати їх на повторний розгляд, але парламент може подолати це вето простою більшістю голосів.

Вищі органи державної влади в країнах Центральної та Східної Європи демонструють різні моделі взаємодії. У Польщі президент має право розпуску Сейму лише за визначених умов, наприклад, у разі неможливості сформувати уряд або неприйняття бюджету, а Рада міністрів під керівництвом прем'єр-міністра несе відповідальність перед Сеймом, який може висловити вотум недовіри. У Чеській Республіці президент, хоч і обирається прямим голосуванням, має обмежені повноваження, характерні для парламентської республіки, а уряд підзвітний Палаті депутатів, при цьому важливу роль відіграє Конституційний суд, який здійснює контроль за відповідністю законів Конституції. В Угорщині президент, якого обирає парламент, виконує переважно представницькі функції, а виконавча влада зосереджена в уряді, підзвітному Національним зборам, які мають право оголошувати референдуми, воєнний стан, використовувати збройні сили та обирати ключових посадовців, включаючи прем'єр-міністра та членів Конституційного суду. Ці приклади свідчать, що, попри формальну належність Угорщини, Польщі, Чехії та Словаччини до парламентських або змішаних республік, конкретний розподіл повноважень між президентом,

парламентом і урядом, а також процедури їх формування та відповідальності, істотно різняться, що відображає унікальні історичні траєкторії та особливості конституційних рішень кожної країни (Кулаковський, 2021).

Для більш глибокого розуміння функціонування парламентських республік і ролі президентських інституцій у цих системах доцільно звернутися до класифікації парламентських моделей, запропонованої Арендом Лейпхартом, який виділяє вісім типів систем на основі трьох критеріїв, хоча більшість із них мають змішаний або гіпотетичний характер. «Чистий» парламентаризм визначається тим, що виконавча влада є колегіальною, формується парламентом і залежить від його довіри. Прикладом такої системи є Швейцарія, де Федеральна рада, яка виконує функції колективного глави держави та уряду, обирається Федеральними зборами і підзвітна парламенту. Процес формування уряду, як зазначає Мілош Брунцлік, може складатися з трьох етапів: номінації, призначення та затвердження, хоча в окремих країнах цей процес є значно коротшим. На першому етапі формально висувається кандидат на посаду прем'єр-міністра, і цей момент є важливим, оскільки суб'єкт, який має право номінувати, може ініціювати процес формування уряду. У таких країнах, як Болгарія, Угорщина, Косово, Латвія, Словенія та Сербія, президенти беруть участь лише на початковій стадії, пропонуючи кандидатуру прем'єр-міністра, причому, за винятком президентів Угорщини та Латвії, їхня свобода дій обмежена і вони зобов'язані погоджувати свої кандидатури з парламентськими партіями. Подальші етапи формування уряду повністю залежать від парламенту, який обирає прем'єр-міністра та затверджує склад уряду, що відповідає принципам парламентських республік, де виконавча влада походить від парламенту і підзвітна йому.

У Словаччині президент призначає прем'єр-міністра, який далі формує кабінет, після чого уряд має отримати вотум довіри парламенту, тобто реалізується двоступеневий механізм формування виконавчої влади. У

Польщі, згідно з Кулаковським, уряд разом із прем'єр-міністром призначається президентом, але для початку діяльності повинен отримати вотум довіри від Сейму, який також може висловити недовіру уряду, що поєднує елементи президентського призначення з парламентською відповідальністю. У Чеській Республіці президент призначає прем'єр-міністра, а за його поданням – інших членів уряду, при цьому уряд підзвітний Палаті депутатів, яка може висловити йому недовіру. Варто враховувати, що, попри формально визначені повноваження, реальний вплив глави держави може суттєво змінюватися залежно від політичної ситуації, особистості президента та структури партійної системи. Наприклад, Вацлав Гавел у Чехословаччині, завдяки своїй популярності, мав значний політичний вплив навіть у межах парламентської системи. Водночас у країнах із фрагментованою партійною системою або за відсутності стабільної парламентської більшості президент може відігравати ключову роль у формуванні уряду, виступаючи посередником чи ініціатором коаліційних переговорів. У багатьох країнах Центральної та Східної Європи спостерігалася тенденція уникати сильної президентської влади, що було зумовлено негативним досвідом авторитаризму, і це призвело до вибору парламентських або збалансованих змішаних моделей. Однак, як показують приклади Росії та Білорусі, навіть формальне запровадження президентської посади може призвести до концентрації влади у руках глави держави, особливо за умов слабкості інших інститутів та громадянського суспільства. Це підкреслює, що визначальним для реальної природи форми правління є не лише формальні конституційні норми, а й політична практика та культура (Мироненко, 2014).

Однією з ключових характеристик поняття «форма державного правління», яка може слугувати основою для розкриття її сутності та соціального призначення, виступає ознака соціального керування. Сам термін «правління» доцільно розглядати як динамічний процес, що являє собою

різновид соціального керівництва, спрямованого на вплив у певній сфері суспільних відносин. У науковій літературі, зокрема у працях В. Чиркіна, поняття «правління» та «управління» використовуються як синоніми, оскільки обидва відображають різні форми соціального керування. Соціальне керування, у свою чергу, є результатом діяльності різних органів влади, які не функціонують ізольовано, а об'єднані у цілісну систему. Відповідно до підходу С. Бостана, форма державного правління визначається як спосіб здійснення владарювання на найвищому рівні, коли керівництво суспільними процесами в державі здійснюється верховними органами. Для представників цього напряму визначальною ознакою форми державного правління є системність, яка проявляється у визначенні мети діяльності, взаємозв'язку між елементами, тобто органами державної влади та структурно-функціональній єдності вищих органів держави, кожен з яких має чітко окреслений статус.

У Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині, які належать до країн Центрально-Східної Європи й пройшли шлях посткомуністичних трансформацій, переважають парламентські або змішані (парламентсько-президентські чи президентсько-парламентські) форми правління. Наприклад, Польща є парламентсько-президентською республікою, де президент обирається всенародно, але уряд під керівництвом прем'єр-міністра відповідальний перед Сеймом. Президент Польщі має право вето, яке може бути подолане кваліфікованою більшістю Сейму, а також право розпуску Сейму за визначених умов. Чеська Республіка функціонує як парламентська республіка, де президент, хоча й обирається прямим голосуванням з 2012 року, має обмежені повноваження, а виконавча влада зосереджена в уряді, підзвітному Палаті депутатів. В Угорщині діє парламентська республіка, де президент обирається Національними зборами й виконує переважно церемоніальні функції, а прем'єр-міністр і уряд несуть відповідальність перед парламентом. Словацька Республіка, згідно з чинною

конституцією, є парламентською республікою з президентом як главою держави та прем'єр-міністром як головою уряду; Національна Рада є однопалатним парламентом, а президент, після внесення конституційних змін, обирається прямим голосуванням. Президент Словаччини має право розпускати парламент, підписувати закони та повертати їх на повторний розгляд, але його вето може бути подолане простою більшістю голосів парламенту. Ці країни демонструють різні моделі розподілу повноважень між президентом і парламентом, що є характерним для європейської демократичної традиції.

У процесі становлення демократичних форм правління в країнах Східної Європи важливим аспектом стала трансформація урядового апарату та судової гілки влади. У Польщі після 1989 року була проведена реформа судової системи, спрямована на забезпечення її незалежності, створено Конституційний трибунал і Вищий адміністративний суд. В Угорщині після падіння комуністичного режиму було запроваджено інститути слабого президента та сильного парламенту, а також створено Конституційний суд. У Словаччині функціонують Верховний Суд і Конституційний Суд, члени якого призначаються президентом із числа кандидатів, запропонованих парламентом. Такі інституційні зміни були спрямовані на утвердження принципів верховенства права та розподілу влади, що є невід'ємною складовою демократичної форми державного правління.

Тим паче, що досвід Великої Британії каже, що конституційна монархія здатна трансформуватися у парламентську демократію, в якій монарх виконує переважно символічні та церемоніальні функції, а фактична влада зосереджена в руках парламенту та уряду, який несе відповідальність перед законодавчим органом. Саме цей шлях розвитку вплинув на формування парламентських моделей у ряді європейських країн, хоча цей вплив був опосередкованим. Водночас американська президентська республіка, що базується на чіткому розподілі гілок влади та системі стримувань і противаг,

стала орієнтиром для багатьох держав, однак спроби прямого запозичення цієї моделі не завжди були успішними, особливо у країнах із відмінними політичними традиціями та культурними особливостями. Держави Центральної та Східної Європи, серед яких Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина, у процесі посткомуністичних трансформацій шукали власні підходи до побудови демократичних інститутів, часто комбінуючи елементи різних моделей і пристосовуючи їх до національного контексту. Статус одноосібного глави держави в ідеократичних республіках зазвичай супроводжується значною концентрацією повноважень у руках президента та обмеженням ролі представницьких органів, що відрізняє такі системи від класичних західних парламентських чи президентських республік. Наприклад, у низці ісламських республік президент може майже одноосібно визначати зовнішньополітичний курс, тоді як у соціалістичних республіках, таких як В'єтнам, попри наявність президентської посади, ключова роль у політичній системі належить комуністичній партії. У змішаних республіках спостерігається дуалізм виконавчої влади, коли повноваження розподілені між президентом і урядом, який підзвітний парламенту; у таких системах президент, як правило, обирається всенародно, має суттєві повноваження у сферах зовнішньої політики, оборони та безпеки, може впливати на формування уряду та має право розпуску парламенту. Польща та Словаччина, де президенти обираються прямим голосуванням, а уряди підзвітні парламентам, також належать до змішаних республік, у яких ступінь президентських повноважень може суттєво відрізнятися (Сухонос, 2013).

2.2. Політичні трансформації після вступу до ЄС: гармонізація, демократичні виклики та національні особливості

Долучення країн Центральної та Східної Європи, серед яких Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина, до Європейського Союзу супроводжувалося масштабними й багатограними політичними трансформаціями, що охоплювали не лише необхідність гармонізації національного законодавства та інституційної структури з вимогами та стандартами ЄС, а й вимагали від держав-кандидатів здійснення глибоких змін у політичних процесах, які передбачали прийняття та імплементацію *acquis communautaire*, що складалося з великої кількості директив, регуляцій і політичних вимог, розроблених без участі цих країн, що фактично означало докорінне перепроектування державного управління та політичної системи відповідно до моделей, притаманних ЄС і його попереднім членам, при цьому кожна з держав стикалася з унікальними викликами демократичного розвитку, які відображали специфіку їхнього національного контексту. Угорщина та Польща протягом тривалого часу блокували ініціативи інших членів ЄС та інституцій Союзу, спрямовані на забезпечення дотримання демократичних стандартів і принципу верховенства права, що становить фундаментальну основу членства в ЄС, при цьому уряди обох країн використовували схожий арсенал неліберальних інструментів, серед яких придушення прав через атаки на академічні свободи, що особливо проявилось в Угорщині, а також обмеження прав ЛГБТКІА+ спільноти та посилення політики щодо абортів, паралельно з цим посилювалася антимігрантська риторика, відбувалися порушення законодавства ЄС і руйнування формальних механізмів контролю та стримувань, що призводило до фактичної відсутності ефективного нагляду за виконавчою владою.

У період з 2017 по 2022 рік, згідно з індексами GSoD, в Угорщині спостерігалось суттєве зниження показників за такими критеріями, як

надійність виборів, легітимність обраного уряду, рівність соціальних груп, дотримання верховенства права та передбачуваність правозастосування, тоді як у Польщі відбулося значне погіршення за критеріями представництва, доступу до правосуддя, незалежності судової влади, відсутності корупції та надійності виборчого процесу, що свідчило про системні проблеми у сфері демократії та правової держави. Вирішальним моментом у цьому контексті стало рішення Суду ЄС у лютому 2022 року, яким було відхилено апеляції Угорщини та Польщі щодо Механізму обумовленості, що відкрило можливість для ЄС розпочати утримання мільярдних сум із фондів для цих країн у зв'язку з системними порушеннями принципу верховенства права та обмеженням прав, хоча обидві держави ініціювали певні реформи, однак залишалося невідомим, чи призведе застосування Механізму обумовленості до реальних змін, чи стане лише інструментом для посилення державної пропаганди, яка формує образ урядів цих країн як жертв тиску з боку інституцій ЄС. У звіті про верховенство права за 2023 рік було наголошено на необхідності проведення більш комплексних реформ в обох країнах до відновлення доступу до фондів, що засвідчило зміну підходу з боку демократичних держав ЄС до країн із вираженими неліберальними тенденціями. У контексті Польщі лунали вимоги щодо організації повномасштабного міжнародного спостереження за виборчим процесом, тоді як Угорщину не було запрошено на Саміт за демократію, а також виникли серйозні сумніви щодо її здатності ефективно виконувати функції головування в Раді ЄС у 2024 році, що свідчило про зростання недовіри до спроможності цих країн дотримуватися демократичних стандартів, а також про готовність ЄС протидіяти подальшому відкату від демократичних принципів, навіть якщо це ставить під питання довіру до власної здатності забезпечувати виконання зобов'язань.

Серед ключових викликів для нових членів ЄС із Центральної та Східної Європи особливе місце займала проблема адміністративної

спроможності щодо впровадження *acquis*, оскільки критерії членства, визначені в Копенгагені у 1993 році, які передбачали стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права та права людини, наявність функціонуючої ринкової економіки та здатність виконувати всі зобов'язання членства, були доповнені Мадридською Радою у 1995 році вимогою створення адміністративних і судових структур, здатних ефективно імплементувати *acquis*, що вимагало від урядів нових членів не лише формального прийняття законодавства, а й забезпечення його практичного виконання. У звіті Європейської Комісії *Comprehensive Monitoring Report* за жовтень 2003 року було вказано на численні сфери політики, де імплементация та забезпечення виконання *acquis* вимагали посиленних зусиль або навіть негайних рішучих дій, зокрема Словенія, Чехія, Польща та країни Балтії мали здійснити термінові заходи щодо навчання та взаємного визнання кваліфікацій для професіоналів, Словаччина мала вирішити питання фіскальної допомоги металургійній промисловості, законодавства про безпеку харчових продуктів і охорону здоров'я, а також процедур виплат фермерам, Чехія стикалася з проблемами у сфері безпеки харчових продуктів, охорони здоров'я та автомобільного транспорту, Угорщина мала вдосконалити положення щодо розподілу допомоги на розвиток сільських територій і виплат фермерам, Литва мала забезпечити ефективний інспекційний і контрольний механізм для рибальського флоту, Естонія мала вдосконалити трудове законодавство та положення про рівне ставлення, Латвія мала вирішити питання законодавства щодо утилізації тваринних відходів, а Польща мала найбільший перелік сфер, що потребували негайних дій, серед яких сертифікація ветеринарів, переміщення тварин, утилізація тваринних відходів, безпека харчових продуктів і охорона здоров'я, процедури виплат фермерам і рибалкам, а також інспекція та контроль рибальського флоту, що свідчило про масштабність і складність завдань, які стояли перед новими членами ЄС у процесі адаптації до стандартів Союзу (Cameron 2004, Cameron 2004).

Окрім вже згаданих першочергових питань, перелік сфер, у яких нові члени та кандидати на вступ до Європейського Союзу мали докладати додаткових зусиль для впровадження та забезпечення виконання *acquis*, був значно ширшим і охоплював питання функціонування внутрішнього ринку, державних закупівель, фінансових послуг, політики конкуренції, промислової політики, захисту прав інтелектуальної та промислової власності, сільського господарства, рибальства, розвитку сільських територій, Економічного та Монетарного Союзу, соціальної політики, а також майже всі інші сфери політики, де спостерігалися недоліки або недостатній рівень імплементації, що вимагало від урядів нових членів і кандидатів посилення зусиль для досягнення відповідності стандартам Союзу. Європейська Комісія наголошувала, що хоча наявні недоліки у впровадженні *acquis* не стануть перешкодою для вступу, тиск щодо забезпечення виконання цих вимог не зменшиться після набуття членства, а навпаки, залишатиметься постійним елементом політики ЄС стосовно нових членів.

Демократичні трансформації у країнах Вишеградської групи після завершення Холодної війни розгорталися у тісному зв'язку з процесами європейської інтеграції, де вступ до Європейського Союзу виступав потужним стимулом для проведення реформ, спрямованих на зміцнення демократичних інститутів і утвердження принципу верховенства права, однак цей шлях не був прямолінійним, оскільки країни стикалися з труднощами, пов'язаними як із посткомуністичною спадщиною, так і з появою нових політичних ідеологій, серед яких особливого значення набули популізм та іллібералізм. Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина змогли пройти через складні етапи трансформації, що включали формування ринкової економіки, забезпечення політичної інклюзивності та закріплення верховенства права, проте упродовж останніх років у деяких країнах цієї групи спостерігається стійка тенденція до відступу від демократичних стандартів, що викликає занепокоєння на рівні ЄС (Zhang & Zhang 2023).

В Угорщині відбулося суттєве погіршення демократичних індикаторів, що стало предметом особливої уваги з боку Європейського Союзу, оскільки прем'єр-міністр Віктор Орбан відкрито задекларував курс на побудову неліберальної держави, підкреслюючи пріоритет національних інтересів і колективних цінностей над індивідуальними свободами та ставлячи під сумнів універсальність ліберально-демократичних принципів, що знайшло відображення у змінах до конституції та законодавства, які посилили контроль правлячої партії над ключовими державними інститутами, засобами масової інформації та культурними установами. Подібні процеси, хоча й у менш вираженій формі, спостерігалися у Польщі, а також періодично у Словаччині та Чехії, де зростали антиімміграційні настрої, посилювався скептицизм щодо західних цінностей і відбувалися спроби консолідувати владу, що свідчило про глибокий розкол між націонал-консервативними силами та ліберально-орієнтованими прихильниками європейської інтеграції. Поряд із адміністративними труднощами, нові члени ЄС із Центральної та Східної Європи були змушені не лише поглиблювати, а й розширювати реформи, спрямовані на створення регуляторних інститутів, норм і політик, притаманних ринковій економіці, причому у сферах лібералізації торгівлі, валютного обміну, лібералізації цін і малої приватизації було досягнуто значного прогресу, що дозволило більшості країн групи наблизитися до стандартів розвинених індустріальних економік, однак у питаннях корпоративного управління, реструктуризації підприємств, регулювання ринків цінних паперів, небанківських фінансових установ і політики конкуренції темпи змін залишалися недостатніми, навіть у тих країнах, які демонстрували найбільший поступ у реформах, таких як Угорщина, Чехія, Естонія та Польща, все ще зберігався значний розрив із рівнем розвинених економік. Недостатній рівень розвитку регуляторних інституцій обмежував можливості урядів нових членів забезпечувати ефективне корпоративне управління, стабільність фінансових інститутів і конкурентне середовище, що було критично важливим для залучення інвестицій і забезпечення ефективної

конкуренції на внутрішньому ринку ЄС, при цьому, на відміну від попередніх членів Союзу, які формували свої регуляторні інститути та норми протягом тривалого часу, нові члени були змушені здійснювати ці процеси у стислі терміни, що значно ускладнювало досягнення стандартів ЄС у короткостроковій перспективі (Cameron 2004).

Проблеми, що виникали у зв'язку з приєднанням до Європейського Союзу, охоплювали не лише питання гармонізації законодавства чи інституційної перебудови, а й стосувалися забезпечення макроекономічної стабільності, оскільки високі показники безробіття разом із суттєвими дефіцитами державних бюджетів і торговельних балансів створювали серйозні труднощі для нових членів Союзу, причому у 2004–2005 роках очікувалося, що рівень безробіття в Латвії, Литві, Болгарії, Словаччині та Польщі перевищить 10 відсотків, а в Польщі може досягти навіть 20 відсотків, незважаючи на досить динамічне економічне зростання, тоді як в Естонії та Чехії рівень безробіття залишався високим, а можливості урядів стимулювати економіку за допомогою фіскальної політики були обмежені значними бюджетними дефіцитами, особливо у Чехії, Польщі, Угорщині та Словаччині. Досягнення критеріїв Економічного та Монетарного Союзу вимагало скорочення бюджетних дефіцитів, що могло негативно вплинути на рівень зайнятості, і в липні 2004 року Рада ЄС, діючи за рекомендацією Комісії, застосувала положення Пакту стабільності та зростання, зобов'язавши Чехію, Угорщину, Польщу, Словаччину, Мальту та Кіпр знизити дефіцити бюджету до рівня нижче трьох відсотків ВВП у 2005–2008 роках. Значні торговельні дефіцити були характерні для більшості країн Центральної та Східної Європи, особливо для Кіпру, Мальти та країн Балтії, де ці показники очікувалися на рівні від дев'яти до двадцяти двох відсотків ВВП у 2004–2005 роках, і для їх подолання була необхідна глибока економічна трансформація, спрямована на підвищення конкурентоспроможності підприємств, що передбачало суттєве

перепрофілювання виробництва, інвестицій і зайнятості між різними секторами економіки. Особливо складним це завдання було для країн із відносно низьким рівнем ВВП на душу населення, значною часткою зайнятих у сільському господарстві та низькою продуктивністю праці в аграрному секторі, таких як Польща, Латвія, Литва, а також Болгарія й Румунія, де структурна перебудова економіки, ймовірно, призвела б до суттєвого зростання безробіття. Ще одним серйозним викликом для нових членів ЄС стало фінансування витрат, пов'язаних із приєднанням, оскільки країни, що вступили у 2004 році, загалом отримували від ЄС більше коштів, ніж сплачували до його бюджету, але ця різниця була незначною, наприклад, у 2004 році чистий фінансовий зиск десяти нових членів становив лише близько чотирьохсот мільйонів євро, а у 2005 році – 2,3 мільярда євро, що дорівнювало приблизно половині відсотка їхнього сукупного ВВП, при цьому Європейський Союз був змушений надати бюджетну компенсацію новим членам у 2004–2006 роках, щоб жодна країна не опинилася у гіршому фінансовому становищі після вступу, ніж до нього. Фінансові умови вступу 2004 року були менш вигідними порівняно з попередніми розширеннями, оскільки нові члени мали здійснювати повні внески до бюджету ЄС із першого дня членства, тоді як Греція, Іспанія та Португалія під час своїх вступів отримували суттєві знижки на внески протягом перших п'яти-шести років членства, що додатково ускладнювало фінансову адаптацію нових членів до вимог Союзу (Cameron 2004).

Європейський Союз запровадив тимчасову бюджетну компенсацію та спеціальний механізм грошових потоків, загальний обсяг яких упродовж 2004–2006 років становив 3,7 мільярда євро, однак ця сума не виглядала значною у порівнянні з компенсацією, яку отримали Австрія, Швеція та Фінляндія під час їхнього приєднання у 1995 році, оскільки тоді за чотири роки було виділено 2,5 мільярда євро, а для нових членів компенсація зазвичай становила лише незначну частку їхнього валового внутрішнього

продукту. Найбільш дискусійним компонентом фінансового пакету стало рішення про поступове, протягом десятирічного періоду, впровадження повного фінансування в межах Спільної аграрної політики, коли Європейська Комісія визначила графік, згідно з яким нові члени отримували б компенсацію прямих виплат фермерам, починаючи з 25 відсотків від повного рівня у 2005 році, з поступовим підвищенням до 100 відсотків лише у 2014 році, обґрунтовуючи це необхідністю уникнути гальмування процесу реструктуризації сільського господарства в нових країнах-членах, хоча така схема позбавляла їх значних фінансових надходжень – близько восьми мільярдів євро за перші три роки та понад двадцяти мільярдів євро за весь десятирічний період, що змушувало уряди нових членів спрямовувати власні ресурси на виплати, які у старих країнах-членах компенсував ЄС.

На Копенгагенському саміті у грудні 2002 року було дозволено новим членам доповнювати компенсації ЄС до 30 відсотків, що давало змогу довести загальний рівень виплат до 55–65 відсотків у 2005–2007 роках, однак значну частину цих додаткових виплат країни мали фінансувати самостійно, і така схема особливо гостро позначалася на найбідніших нових членах із великою кількістю фермерів та низькими доходами в аграрному секторі, зокрема Латвії, Литві та Польщі, уряди яких були змушені або витратити значні власні кошти на підтримку сільськогосподарських виробників, або скорочувати обсяги виплат. Політичний аспект трансформації мав не менше значення, оскільки скептицизм і неоднозначне ставлення до розширення ЄС були притаманні як старим, так і новим країнам-членам, причому у багатьох старих членах Союзу зростала популярність євроскептичних партій і лідерів, таких як Лега Норд, Форца Італія, Австрійська партія свободи, партія Піма Фортейна, Данська народна партія та Національний фронт, що могло обмежувати готовність урядів цих країн допомагати новим членам у подоланні труднощів, пов'язаних із вступом. У нових країнах-членах також посилювалася підтримка політичних сил, які скептично ставилися до ЄС, що

було наслідком десятиліття складних соціальних і економічних змін та непростих переговорів про вступ, прикладами чого є скептицизм Вацлава Клауса та Громадянських демократів у Чехії, євроскептична позиція Віктора Орбана та Фідес в Угорщині, а також відверта опозиція до ЄС з боку Самооборони Анджея Леппера та Ліги польських родин у Польщі.

Вибори до Європейського Парламенту 2004 року стали символом зростання підтримки євроскептичних партій у багатьох із 25 країн-членів, особливо у Великій Британії, де Партія незалежності Сполученого Королівства, яка виступала за вихід країни з ЄС, отримала майже 17 відсотків голосів, а також у Франції, Бельгії, Нідерландах, Австрії, Ірландії, Данії, Швеції, Польщі, Чехії, Угорщині та Словенії. Дані Євробарометра навесні 2004 року свідчили про значний рівень амбівалентності або опозиції до розширення у 15 країнах, що були членами ЄС до 2004 року, оскільки лише 42 відсотки респондентів підтримували розширення, тоді як 39 відсотків висловлювалися проти, причому у Фінляндії, Нідерландах, Бельгії, Франції, Люксембурзі, Австрії, Великій Британії та Німеччині менше половини респондентів підтримували розширення, а кількість противників перевищувала кількість прихильників у Нідерландах, Бельгії, Франції, Люксембурзі, Австрії, Великій Британії та Німеччині, причому у Німеччині, Австрії та Люксембурзі понад половина опитаних була проти розширення. У десяти нових країнах-членах рівень підтримки розширення був значно вищим – у середньому 71 відсоток, а опозиція – значно нижчою, у середньому 13 відсотків, однак, незважаючи на високий рівень підтримки, лише 43 відсотки респондентів у нових країнах-членах вважали членство в ЄС позитивним явищем, 33 відсотки оцінювали його як нейтральне, а 16 відсотків – як негативне, причому з весни 2003 до весни 2004 року відбувалося зниження частки тих, хто вважав членство позитивним, і зростання частки тих, хто оцінював його як нейтральне або негативне у більшості нових країн-членів. Референдуми щодо вступу до ЄС, проведені у 2003 році в дев'яти з десяти

нових країн-членів, за винятком Кіпру, хоча й продемонстрували значну перевагу голосів «за» від 67 до понад 90 відсотків, у більшості випадків не отримали підтримки більшості електорату через низьку явку, а низька явка на виборах до Європейського Парламенту у червні 2004 року у восьми нових країнах-членах Центральної та Східної Європи також свідчила про значний рівень апатії або скептицизму щодо ЄС (European Commission, 2004).

Додатковим чинником, який значно ускладнював політичну трансформацію у нових країнах-членах Європейського Союзу, виступала поширена незадоволеність тим, як функціонує демократія, а також винятково низький рівень довіри до національних урядів, що підтверджується даними Євробарометра весни 2004 року, згідно з якими лише 24 відсотки респондентів у десяти нових країнах-членах висловлювали задоволення функціонуванням демократії у своїй країні, тоді як майже 73 відсотки були незадоволені, причому у Польщі, Словаччині, Болгарії та Румунії менше 20 відсотків респондентів заявили про задоволення, а близько 80 відсотків або більше – про незадоволення, і лише 17 відсотків респондентів у десяти нових країнах-членах довіряли національному уряду, тоді як 74 відсотки не довіряли, причому у Словаччині довіряли уряду 17 відсотків, не довіряли – 75 відсотків, а у Польщі ці показники становили відповідно 7 і 85 відсотків, що створювало серйозні труднощі для урядів у мобілізації суспільної підтримки для проведення необхідних, часто болісних реформ, пов'язаних із членством у ЄС, і могло призводити до електоральної нестабільності, короткотривалих урядів та накопичення невирішених проблем, пов'язаних із інтеграцією до Союзу.

Політичний розвиток країн Центральної та Східної Європи після 1989 року відзначався поступовим зростанням ролі політичних партій, хоча на початковому етапі ці інститути не користувалися популярністю через негативний досвід комуністичного правління та поширення ідеї «неполітичної політики», а перші вільні вибори принесли перемогу широким

антикомуністичним рухам, таким як Громадянський форум у Чехії, Громадськість проти насильства у Словаччині, Солідарність у Польщі та Угорський демократичний форум в Угорщині, які не були класичними партіями, однак ці рухи швидко розпалися через внутрішні ідеологічні суперечки, особливо щодо економічних реформ (шокова терапія чи поступовий підхід) та організаційної форми політичних груп, і вже під час других посткомуністичних виборів перемогу здобули більш ієрархічно структуровані політичні партії, часто очолювані харизматичними лідерами, які виявилися ефективнішими в умовах політичної та економічної нестабільності, зміцнили свої позиції, використовуючи контроль над процесом приватизації, державним апаратом і законодавчими важелями для обмеження впливу інших організацій та незалежних кандидатів, що призвело до ситуації, коли партії стали водночас дуже впливовими та вкрай непопулярними, і це явище деякі дослідники описують як формування так званих картельних партій.

Попри початкову нестабільність і невизначеність початку 1990-х років, політичний ландшафт у Центральній та Східній Європі поступово набував структурованості, кількість політичних партій у парламентах зменшувалася, а основні політичні протистояння концентрувалися навколо двох головних розломів – економічного та неекономічного, причому на відміну від Західної Європи, де ці розлами були тісно пов'язані із соціальною структурою та партійними системами, у посткомуністичних країнах ці зв'язки на початку 1990-х років були слабкими, оскільки соціальна структура залишалася «сплющеною» через егалітарну політику комуністів, а ідеологічні поділи базувалися радше на традиціях і віруваннях, ніж на чітких соціальних інтересах, однак до середини 1990-х років ситуація змінилася, соціальні розлами стали більш вираженими внаслідок приватизації та економічних реформ, зв'язок між соціальним становищем і ідеологічними позиціями посилювався, а партійні системи стабілізувалися навколо основних ідеологічних

сегментів – соціал-демократичного, ліберально-демократичного, християнсько-демократичного/консервативного та авторитарного, хоча очікуваного «заморожування» партійних систем не відбулося, і на початку XXI століття, попри подальше посилення зв'язків між соціальною та ідеологічною структурою, партійні системи у Польщі та Словаччині знову зазнали значних змін, з'явилися нові партії, а деякі старі втратили вплив, при цьому спостерігалася тенденція до зменшення ідеологічної диференціації партій і зростання їхнього прагматизму, що частково було зумовлено необхідністю відповідати критеріям вступу до ЄС та економічними обмеженнями (Kostelecký 2004:50-53).

Вплив Європейського Союзу на політичну динаміку країн Центральної та Східної Європи формувався поступово, оскільки на початку 1990-х років ідея «повернення до Європи» не завжди асоціювалася саме з ЄС, а західноєвропейські держави та США мали вагомий вплив, особливо у сфері економічних реформ, при цьому політична трансформація сприймалася як внутрішній процес, у який зовнішнє втручання вважалося небажаним. Ситуація докорінно змінилася після ухвалення рішення ЄС про розширення та початку переговорів про вступ, коли країни-кандидати опинилися під подвійним тиском: з одного боку, необхідність гармонізувати національне законодавство з *acquis communautaire*, а з іншого – фінансові вимоги, пов'язані з отриманням коштів ЄС, що призвело до трансформації існуючих інститутів і створення нових, особливо у сфері адміністративних реформ, зокрема формування виборних представницьких органів на регіональному рівні, що сприяло появі нових політичних акторів – регіональних представників, які почали встановлювати прямі міжнародні контакти, отримувати незалежну інформацію про політику ЄС і посилювати свою роль у внутрішньополітичному житті, а регіоналізація сприяла зміцненню регіональних осередків політичних партій, що могло слугувати запобіжником проти надмірної централізації влади, а також необхідність формування

коаліцій на регіональному рівні сприяла зменшенню ідеологічних протиріч між партіями та зростанню політичного прагматизму на національному рівні. Паралельно економічні та політичні трансформації були ознаменовані зміною громадської думки щодо ЄС, причому в Угорщині підтримка членства залишалася стабільно високою, на відміну від Польщі чи Чехії, і у травні 2002 року 84 відсотки угорців, які мали намір голосувати, підтримували вступ до ЄС, хоча водночас існувало усвідомлення, що різні соціальні групи можуть по-різному сприймати наслідки членства, зокрема фермери, робітники, люди з низькими доходами, мешканці східних регіонів, літні люди та ті, хто не володіє іноземними мовами, могли виявитися у менш вигідному становищі, саме серед цих груп євроскептицизм був найбільш поширеним, а рівень поінформованості про процес вступу залишався низьким, оскільки 67 відсотків угорців у 2001 році вважали себе недостатньо або зовсім не поінформованими.

Інтеграція до Європейського Союзу для країн Вишеградської групи – Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини – супроводжувалася масштабними політичними трансформаціями, що охоплювали як гармонізацію національних систем із європейськими нормами, так і збереження національних особливостей та зіткнення з новими демократичними викликами, при цьому процес вступу вимагав адаптації до великого обсягу європейського законодавства, що становило значне адміністративне й політичне завдання, оскільки країни мали імплементувати норми, у розробці яких вони раніше не брали участі, а адміністративна спроможність стала одним із ключових викликів для нових членів, оскільки Копенгагенські критерії 1993 року, доповнені у Мадриді 1995 року, передбачали наявність стабільних демократичних інститутів, ринкової економіки, адміністративних і судових структур, здатних ефективно впроваджувати європейське право, і навіть попри розроблені ЄС «плани дій» та численні звіти, зокрема Comprehensive Monitoring Report 2003 року, залишалася велика кількість

недоліків і потреба у негайних діях у багатьох сферах політики в усіх чотирьох країнах безпосередньо перед або одразу після вступу, причому Польща мала найдовший перелік сфер, що вимагали негайної уваги – від ветеринарних норм до процедур виплат фермерам і рибалкам, Чехія та Словаччина стикалися з проблемами у сферах безпеки харчових продуктів і транспорту, а Угорщина – у сфері розподілу допомоги на розвиток сільських територій, і навіть після вступу тиск щодо повного впровадження *acquis* не зникав (Cameron 2004).

Поглиблення ринкових реформ відбувалося паралельно з адміністративною адаптацією, причому у країнах Вишеградської групи спостерігався значний поступ у лібералізації торгівлі, цін і малій приватизації, однак сфери корпоративного управління, реструктуризації підприємств, регулювання фінансових ринків і політики конкуренції залишалися недостатньо розвиненими й вимагали подальших зусиль для досягнення стандартів, встановлених у Європейському Союзі, що створювало додаткові бар'єри для залучення інвестицій і підвищення конкурентоспроможності на єдиному ринку, особливо для тих країн, які не мали тривалого досвіду поступового формування регуляторних інститутів, як це було у старих членів Союзу. Демократичний розвиток після набуття членства не відзначався однорідністю, оскільки у Польщі та Угорщині спостерігався помітний відступ від демократичних стандартів і принципів верховенства права, що викликало занепокоєння у Європейському Союзі, а уряди цих країн вдавалися до обмеження прав, зокрема академічних свобод і прав ЛГБТКІА+ спільноти, посилення політики щодо абортів, поширення антимігрантської риторики та підризу незалежності інституцій, і згідно з індексами GSoD, обидві країни зазнали суттєвого погіршення показників демократії у 2017–2022 роках, а застосування Механізму обумовленості ЄС, що дозволяв утримувати фінансування у разі порушення принципу верховенства права, стало важливим сигналом, хоча питання його

довгострокової ефективності у стимулюванні реформ залишалося відкритим. У Чехії та Словаччині, попри наявність проблем із політичною нестабільністю та корупцією, загальна траєкторія демократичного розвитку виглядала більш стабільною порівняно з Польщею та Угорщиною, а у Чехії, навіть з огляду на періоди політичної турбулентності та домінування консервативних сил після 2010 року, парламентська система зберігала свою функціональність.

Макроекономічна ситуація залишалася складною, оскільки високий рівень безробіття, особливо у Польщі та Словаччині, а також значні бюджетні дефіцити обмежували можливості урядів для маневру, особливо в умовах необхідності дотримання критеріїв Пакту стабільності та зростання, а структурні дисбаланси, що проявлялися у великих торговельних дефіцитах, вимагали глибокої економічної трансформації для підвищення конкурентоспроможності, що було особливо складним завданням для країн із великою часткою сільського господарства та низькою продуктивністю у цьому секторі, як у Польщі. Фінансові умови вступу до ЄС виявилися менш вигідними, ніж очікувалося, оскільки чистий фінансовий зиск для нових членів був відносно невеликим, а необхідність здійснювати повні внески до бюджету з першого дня членства та поступове впровадження фінансування в межах Спільної аграрної політики створювали додаткове навантаження, особливо для країн із значним аграрним сектором.

На тлі цих економічних і адміністративних викликів політична ситуація ускладнювалася амбівалентним ставленням суспільства до членства в ЄС і низьким рівнем довіри до національних урядів, оскільки значна частина населення залишалася непереконаною у перевагах інтеграції або ставилася до неї байдуже, а особливо низький рівень задоволеності функціонуванням демократії та довіри до уряду спостерігався у Польщі та Словаччині, що створювало сприятливі умови для зростання популістських і євроскептичних настроїв, які посилювалися під час економічної кризи 2008 року та міграційної

кризи 2015 року. Усе це свідчить про те, що політична трансформація після вступу до ЄС була складним, багатовимірним і не завжди прямолінійним процесом, у якому гармонізація з нормами Союзу перепліталася з національними особливостями та новими демократичними викликами, а розвиток партійних систем пройшов шлях від широких антикомуністичних рухів до більш структурованих, хоча й не завжди стабільних, партійних ландшафтів, де домінували прагматичні інтереси та боротьба за владу, а вплив ЄС, спочатку помірний, значно посилювався з початком переговорів про вступ, особливо через вимоги щодо гармонізації законодавства та адміністративних реформ, включаючи регіоналізацію, що, у свою чергу, вплинуло на внутрішньополітичний баланс сил (Kostelecký 2004).

Висновки до розділу 2

В результаті вивчення сучасних моделей державного устрою Вишеградських країн варто відзначити, що формальна класифікація політичних систем як парламентських чи змішаних республік не відображає всієї складності реального розподілу повноважень, оскільки саме політична культура, історичний досвід, структура партійної системи та рівень успільної довіри до інститутів визначають, яким чином функціонують механізми стримувань і противаг, як відбувається взаємодія між президентом, парламентом і урядом, і наскільки ефективно забезпечується баланс між різними гілками влади. Гармонізація з європейськими стандартами, яка стала ключовим чинником трансформації політичних систем після вступу до ЄС, не усунула внутрішніх суперечностей, що виникають у процесі демократизації, а навпаки, загострила питання про межі зовнішнього впливу та збереження національної ідентичності, що проявляється у коливаннях між ліберальними і неліберальними тенденціями, у спробах посилити виконавчу владу або, навпаки, розширити повноваження парламенту, а також у періодичних кризах довіри до політичних інститутів. Водночас, саме досвід постсоціалістичних трансформацій, прагнення уникнути авторитаризму, а також необхідність адаптації до вимог європейської інтеграції зумовили появу гнучких моделей державного устрою, які поєднують елементи різних традицій і дозволяють країнам Вишеградської групи реагувати на нові виклики, хоча це не гарантує стабільності чи однорідності політичної практики, а лише підкреслює постійну потребу в пошуку балансу між зовнішнім тиском і внутрішніми потребами, між модернізацією та збереженням історичної спадщини, що безпосередньо впливає на якість демократії, ефективність урядування та перспективи подальшого розвитку політичних систем регіону.

ВИСНОВКИ

Реконструкція основних етапів формування політичних інститутів країн Вишеградської четвірки дала змогу виявити, що упродовж століть на території Центральної Європи сформувалася складна система влади, яка охоплювала як традиційні моделі легітимації правління на основі спадковості, станової ієрархії та феодалних привілеїв, так і численні етапи централізації, роздробленості, імперського управління, революційної реорганізації та тоталітарної уніфікації, що у підсумку створило основу для подальших трансформацій державного устрою, в якій жоден із елементів не був усунений повністю, а натомість трансформувався та вбудовувався у нові інституційні конфігурації. Усі чотири держави – Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина – зберегли ключові риси власної інституційної ідентичності, незважаючи на тривалі періоди зовнішнього домінування, і ця спадкоємність інституційної пам'яті стала підґрунтям для ефективної політичної адаптації у постсоціалістичний період. Було доведено, що формування політичних інститутів не відбувалося в умовах сталості чи однорідності, а базувалося на постійній взаємодії між тенденціями централізації і локалізації, що створювало унікальні механізми балансу між державною владою та суспільними запитами.

При вивченні впливу історичних подій на сучасні моделі державного устрою країн Вишеградської групи можна дійти висновку, що ключовими факторами, які визначили характер сучасних політичних систем, стали досвід монархічного правління з акцентом на корпоративність політичної влади, періоди включення до великих імперських утворень, спроби модернізації у рамках австро-угорського чи прусського проєктів, тоталітарне радянське домінування з подальшим колапсом комуністичної ідеології, а також демократична реконфігурація 1990-х років, у межах якої кожна країна зуміла виробити власну модель балансування між легітимністю та ефективністю влади. Тому можна сказати, що державний

устрій у сучасному вигляді є не результатом простого переходу від авторитаризму до демократії, чи інших ідеологічних концепції, а радше, є наслідком глибокої трансформації цінностей, структури правової свідомості, ідентичності, а також інституційної пам'яті, що виявляється у перевазі парламентських моделей, активному розвитку децентралізованих механізмів врядування та структурованій політичній конкуренції.

Щодо завдання, яке полягало у вивченні ролі зовнішніх і внутрішніх чинників у трансформації політичних систем, встановлено, що поєднання впливу європейських правових стандартів, транснаціональних політичних процесів, геополітичного тиску, соціально-економічної реструктуризації та внутрішніх криз ідентичності стало ключовим каталізатором для створення моделей управління, що ґрунтуються на принципах формального плюралізму, децентралізації, адаптивності та інституційного реформування. Цей процес не обмежувався простим запозиченням європейських норм, а був процесом інтегративної адаптації, що включав створення нових органів влади, перебудову системи балансу між гілками влади, зміцнення адміністративної спроможності, утвердження верховенства права і, що найважливіше, спроби підвищити рівень довіри до влади через прозорість, підзвітність і участь громадян у процесі ухвалення рішень. Водночас з'ясовано, що політичні системи залишаються вразливими до впливу як внутрішніх структурних суперечностей, так і зовнішніх загроз, що обумовлює постійну необхідність у перегляді механізмів інституційного реагування на кризи.

При написанні роботи було виконано завдання, яке стосувалося впливу європейських стандартів на правові системи країн Вишеградської четвірки, і з'ясовано, що прийняття *acquis communautaire*, впровадження норм європейського адміністративного права, гармонізація стандартів у галузі прав людини, незалежності судової системи, прозорості державного управління і політичної відповідальності були не формальністю, а

інструментами внутрішньої модернізації, спрямованої на підвищення ефективності правових механізмів і легітимності державного апарату. Встановлено, що, попри спільність вектору гармонізації, кожна країна реалізувала цю трансформацію по-різному: у Польщі та Словаччині вона супроводжувалась розширенням незалежності судової гілки влади, у Чехії – посиленням правових механізмів відповідальності органів виконавчої влади, в Угорщині – формальним впровадженням норм при паралельному звуженні простору для незалежного судочинства та громадянського контролю, що свідчить про необхідність врахування локальних політичних практик у процесі правової європеїзації.

Було виконано завдання, яке стосувалося аналізу змін у структурі політичних еліт і ролі громадянського суспільства, то можна сказати, що у країнах Вишеградської четвірки з моменту падіння комуністичних режимів спостерігається постійна еволюція форм політичного лідерства, переходу від партій, побудованих на основі ідеологічних опозицій, до прагматичних, електорально орієнтованих політичних об'єднань, що поступово втрачали ідеологічну ідентичність, натомість зосереджуючи увагу на персоналізації влади, медійній видимості та швидкій мобілізації електорату. Така динаміка зумовила появу криз легітимності традиційних партій, зростання впливу неформальних політичних мереж і водночас стимулювала розвиток громадянського суспільства як компенсаторного механізму політичної участі. Виявлено, що зростання політичної апатії на фоні популізму і недовіри до політичних еліт парадоксально поєднується із високою мобілізаційною здатністю громадських ініціатив, які впливають на публічну політику у сферах екології, боротьби з корупцією, прозорості державних закупівель та захисту прав людини.

Останнім завданням було визначення ступеня взаємозв'язку між історичними традиціями, сучасними реформами та перспективами еволюції політичних інститутів, і було відкрито, що без урахування історичного

контексту жодна реформа не може бути ані глибокою, ані стабільною. Політична культура країн Вишеградської четвірки – з її амбівалентністю між легітимністю і функціональністю, між національними інтересами та європейськими зобов'язаннями – стала тим середовищем, яке одночасно обмежує і стимулює політичну інновацію і саме здатність політичних еліт узгоджувати інституційне оновлення з історично вкоріненими уявленнями про справедливість, представництво та публічну відповідальність визначатиме подальшу траєкторію еволюції політичних систем у регіоні. У результаті роботи, було обґрунтовано, що політична стабільність у регіоні забезпечується не деклараціями про євроінтеграцію чи формальними реформами, а реальним включенням громадян у процес ухвалення рішень, постійним оновленням політичної відповідальності та інституційною гнучкістю до нових викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть : навчальний посібник / упоряд. М. Лендшел. Ужгород: Ліра, 2016. 463 с.
2. Мироненко П. В. Форма правління: політичні трансформації на зламі століть : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2014. 220 с.
3. Сухонос В. В. Інститут глави держави в умовах республіки: конституційно-правовий та історико-теоретичний аспекти : монографія. Суми : Університетська книга, 2013. 318 с.
4. Кулаковський П. М. Країни світу: державний устрій : навчально-наочний посібник. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2021. 164 с.
5. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. 618 с.
6. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник / О. М. Джужа та ін. 2012. 371 с.
7. Schlesinger R. B. Polish Law Throughout the Ages. Cornell Law Review. 1972. Vol. 57, no. 5. P. 850–854.
8. Berend N., Urbanczyk P., Wiszewski P. Central Europe in the High Middle Ages: Bohemia, Hungary and Poland, c.900–c.1300. Cambridge : Cambridge University Press, 2013.
9. Granat M., Granat K. The Constitution of Poland: A Contextual Analysis. Oxford : Hart Publishing, 2021. 296 p.

10. Haydanka Y. Trajectories of democratic transits in the Visegrad group: between theory and practice. *Europolity*. 2021. Vol. 15, no. 1. P. 177–203.
11. Kostelecký T. Political Transformation in East-Central Europe: Are There General Patterns of Development from Communism to EU Membership? P. 37–41.
12. Lijphart A. Democratization and Constitutional Choices in Czecho-Slovakia, Hungary, and Poland, 1989-1991. Berlin : Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, 1991. 12 p. (FS III 92-203).
13. Visegrády A. Transition to Democracy in Central and Eastern Europe: Experiences of a Model Country - Hungary. *William & Mary Bill of Rights Journal*. 1992. Vol. 1, iss. 2. P. 245–260.
14. Brunclík M. Patterns of Government Formation in Europe: The Role of the Head of State. *Politologický časopis / Czech Journal of Political Science*. 2015. Vol. 22, No. 1. P. 26–43.
15. Illner M. The International Context of Czech Transformation. *Czech Sociological Review*. 1994. Vol. 2, No. 1. P. 21–34.
16. Kaczyński P. M., Dybka D. Liberal Poland is back: the impact on Europe of the 2023 Polish vote. *Elcano Royal Institute*. 2024. ARI 19/2024. 10 p.
17. Lewinski-Corwin E. H. *The Political History of Poland*. New York : The Polish Book Importing Company, 1917.
18. Kornai J. The great transformation of Central Eastern Europe: Success and disappointment. *Economics of Transition*. 2006. Vol. 14, No. 2. P. 207–244.

19. Krouwel A. Measuring presidentialism of Central and East European countries. Amsterdam : Department of Political Science, Vrije Universiteit Amsterdam, 2003. 26 p.
20. Özel Özcan M. S. An Analysis of Poland and Hungary As Examples of Mehter Democratization. Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute. 2023. Iss. 55. P. 187–202.
21. Pehe J. Czechoslovakia after 25 Years: Democracy without Democrats. Heinrich Böll Stiftung European Union. 2022. 11 p.
22. Regime Changes in 20th Century Europe: Reassessed, Anticipated and in the Making / M. Vuorinen, T. Kuronen, A.-M. Huhtinen (eds). Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2016. 415 p.
23. Azarkievič J. S. Democratisation and economic liberalisation in the Central Europe: Case study of Poland, Hungary, Czech Republic and Slovakia. University of Glasgow, 2016. 16 p.
24. Azarkievič J. S. Probability of establishing and maintaining a democratic political regime in a free-market economy. 2015. November.
25. Mooney-Melvin P. [Review of] Radical Roots: Public History and a Tradition of Social Justice Activism edited by Denise D. Meringolo. Amherst College Press, 2021. 294 p. The Public Historian. 2023. Vol. 45, no. 1. P. 137–139.
26. Navrátil M., Lovec M. From New to Indispensable: How the 2004 Enlargement Reshaped the EU's Transformative Powers. Politics and Governance. 2024. Vol. 12. Editorial 7516.

27. Zhang L., Zhang M. Democratization Prospects and Challenges in Central and Eastern Europe after the Cold War: A Focus on the Visegrad Group in the Context of European Integration. SHS Web of Conferences. 2023. Vol. 178. Art.
28. Batory A. The political context of EU accession in Hungary : briefing paper. London : The Royal Institute of International Affairs, European Programme, 2002. November.
29. Málek J. East of the West: Czech Republic, Slovakia, Hungary and Poland after the EU election. Transform! Network.
30. Cameron D. R. The Challenges of EU Accession for Post-Communist Europe. Yale University, Department of Political Science, 2004. 24 p.
31. Sierp A. Democratic Change in Central and Eastern Europe 1989-90: The European Parliament and the end of the Cold War : Study. Luxembourg : European Parliament, Directorate-General for Parliamentary Research Services, Historical Archives Unit, 2015.
32. Koops J. A., Costea S., Pelosi G., Rishko V., Strelkov A., Tentler M. Parliaments in the EU enlargement process: Strengthening capacities of accession country parliaments under the evolving enlargement methodology : Study. Brussels : European Parliament, Directorate-General for External Policies of the Union, External Policies Analysis and Support Unit, 2025.
33. Azarkievič J. S. The Prevalence of Euroscepticism: Cross-national and Individual-level Analysis of Causes. Glasgow : University of Glasgow, School of Social and Political Sciences, 2017. 14 p.

34. Azarkievič J. S. Under What Circumstances Can Censorship Be Justified. Glasgow : University of Glasgow, School of Social and Political Sciences, 2015. 6 p.
35. Fink-Hafner D., Hafner-Fink M. The Determinants of the Success of Transitions to Democracy. *Europe-Asia Studies*. 2009. Vol. 61, no. 9. P. 1603–1625.
36. Center for Russian and East European Studies, University Center for International Studies, University of Pittsburgh. The Slovak Republic: A Curriculum Guide for Secondary School Teachers. Pittsburgh, PA : University of Pittsburgh, 2004. 31p.
37. Auer S. The European Union's Politics of Identity and the Legacy of 1989. *Humanities Research*. 2010. Vol. XVI, no. 3. P. 135–149.
38. Visegrády A. Transition to Democracy in Central and Eastern Europe: Experiences of a Model Country - Hungary. *William & Mary Bill of Rights Journal*. 1992. Vol. 1, no. 2. P. 245–261.
39. Azarkievič J. S. Democratisation and economic liberalisation in the Central Europe: Case study of Poland, Hungary, Czech Republic and Slovakia. Glasgow : University of Glasgow, 2016. 16 p.
40. Azarkievič J. S. Does the post-Cold War world fit Samuel Huntington's portrayal of a 'clash of civilisations'? Glasgow : University of Glasgow, School of Social and Political Sciences, 2016. 8 p.

41. Azarkievič J. S. Impact of Education and Age on Acceptance of Eastern European Working Migrants in Northern Ireland. Glasgow : University of Glasgow, 2017. 19 p.
42. Azarkievič J. S. Legal nihilism as an obstacle to the rule of law in Russia. Glasgow : University of Glasgow, 2016. 13 p.
43. Casal Bértó F. Party systems and cleavage structures revisited: A sociological explanation of party system institutionalization in East Central Europe. *Party Politics*. 2014. Vol. 20, no. 1. P. 16–36.
44. Kopecky P., Mudde C. What has Eastern Europe taught us about the democratisation literature (and vice versa)? *European Journal of Political Research*. 2000. Vol. 37, No. 4. P. 517–539.
45. Azarkievič J. S. Analysis of the theory of incompatibility between Islam and democracy: Does religion hamper democratisation in Iran?. University of Glasgow, 2017. 14p.
46. Casal Bértó F. Party System Institutionalization and the Quality of Democracy in Eastern Europe. Budapest : Center for the Study of Imperfections in Democracy, Central European University, 2009. 31 p.
47. Kelényi B. Students from the Medieval Hungarian Kingdom at Italian Universities. Initial Stage of Researches: Sources and Possibilities. *Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948)* / ed. by Carmen Andraș, Cornel Sigmirean. Cluj-Napoca ; Gatineau : Argonaut Publishing ; Symphologic Publishing, 2016. P. 39–73.

48. Scheiring G. The Political Economy of De-Democratization in Hungary. Paper prepared for the 12th Conference of the European Sociological Association (Prague, 25–28 Aug. 2015). 2015. 30 p.
49. AZARKIEVIČ, Jahor S. Democratisation and economic liberalisation in the Central Europe: Case study of Poland, Hungary, Czech Republic and Slovakia. University of Glasgow, 2016.
50. BRUSIS, Martin; DRULÁK, Petr; FIGEL, Ján; et al. Visegrad Countries in an Enlarged Trans-Atlantic Community. Marek ŠŤASTNÝ, editor. Bratislava, Institute for Public Affairs, 2002.
51. MACEK, Lukáš. What is left of the "Visegrád Group"?. Jacques Delors Institute, 2021.
52. STOJIC, Višnja. Evolution of Co-operation in the Visegrad Group. Bachelor's Thesis. Advisor: PhDr. Pavel Pšejja, Ph.D. CEVRO Institute, Prague, 2024.
53. Fodor P., Pók A. The Hungarians in Europe: A Thousand Years on the Frontier. *The Hungarian Historical Review*. 2020. Vol. 9, no. 1. P. 113–139.
54. Charvát P. The inchoate state of Bohemia. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. 2012. No. 1(11). P. 27–50.

АНОТАЦІЯ

Самойлова Х. І. Еволюція державного устрою країн Вишеградської четвірки від давнини до сьогодення: причини, процеси, результат (бакалаврська робота). Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2025. 60 с. (рукопис).

Кваліфікаційна робота присвячена комплексному аналізу еволюції державного устрою країн Вишеградської четвірки (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина) від історичних витоків до сучасних трансформацій. Досліджено ключові етапи становлення політичних інститутів, вплив імперського панування, тоталітарних режимів та процесів демократизації. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу сучасних моделей влади, форм правління, виборчих систем і взаємодії з Європейським Союзом. Розкрито взаємозв'язок між історичними традиціями, зовнішніми викликами та сучасними реформами. Проаналізовано ефективність політичних систем у контексті європейської інтеграції та внутрішньої політичної стабільності.

Ключові слова: Вишеградська четвірка, державний устрій, політичні інститути, демократизація, європейська інтеграція, форма правління, політична культура.

ANNOTATION

Samoylova K. I. The Evolution of the State System of the Visegrád Group Countries from Antiquity to the Present: Causes, Processes, and Outcomes (Bachelor's Work). Kharkiv: Kharkiv National University named after V. N. Karazin, 2025. 60 p. (manuscript).

The qualifying bachelor's thesis is devoted to a comprehensive analysis of the evolution of the state systems of the Visegrád Group countries (Poland, Hungary, the Czech Republic, Slovakia) from their historical origins to modern transformations. The research explores the key stages in the development of political institutions, the impact of imperial domination, totalitarian regimes, and democratization processes. Special attention is given to a comparative analysis of contemporary governance models, forms of government, electoral systems, and the influence of European Union integration. The interrelation between historical legacies, external challenges, and modern reforms is revealed. The study assesses the effectiveness of political systems in the context of European integration and internal political stability.

Keywords: Visegrád Group, state system, political institutions, democratization, European integration, form of government, political culture.

ВІДГУК

наукового керівника на кваліфікаційну роботу бакалавра «Еволюція державного устрою країн Вишеградської четвірки від давнини до сьогодення: причини, процеси, результат» Самойлової Христини Ігорівни, здобувачки наукового ступеня бакалавра зі спеціальності 052 «Політологія»

Кваліфікаційну роботу бакалавра Самойлової Христини Ігорівни присвячено дослідженню еволюції державного устрою країн Вишеградської групи (вона ж т.зв. «Вишеградська четвірка»): Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини. Актуальність дослідження обумовлена перш за все євроінтеграційними прагненнями українців, що означає необхідність вивчення державного досвіду наших західних сусідів, які наразі знаходяться у ЄС: від середньовіччя до сучасності.

Метою кваліфікаційної роботи було виявлення закономірностей і проблем у процесі еволюції державного устрою Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини, а також аналіз чинників, що визначають траєкторії політичного розвитку та оцінка ефективності сучасних моделей влади в умовах європейської інтеграції та внутрішніх викликів.

У роботі було успішно виконано такі завдання:

- реконструйовано основні етапи формування політичних інститутів, проаналізовано вплив історичних подій на сучасні моделі державного устрою;
- досліджено роль зовнішніх і внутрішніх чинників у трансформації політичних систем, проведено аналіз ефективності різних моделей влади в країнах Вишеградської групи;
- досліджено вплив європейських стандартів на національні правові системи;
- проаналізовано зміни у структурі політичних еліт, ролі громадянського суспільства, вплив соціально-економічних трансформацій на політичну стабільність;
- визначено ступінь взаємозв'язку між історичними традиціями, сучасними реформами та перспективами подальшої еволюції політичних інститутів у країнах Вишеградської групи.

Кваліфікаційна робота бакалавра відповідає вимогам до оформлення такого типу кваліфікаційних робіт. Так, зокрема, структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаної літератури. В роботі використано доволі значний, як для кваліфікаційної роботи бакалавра, об'єм наукових джерел – загалом 54 найменування. Також зазначена кваліфікаційна робота успішно пройшла перевірку на плагіат, отримавши відмінні показники (КП1 – 0,68%, КП2 – 0,21%).

Зазначена робота може стати підставою для подальших досліджень (наприклад, у магістратурі) – можливо, більш конкретизованих і, відповідно,

ще більш глибоких (а саме: дослідження досвіду або Польщі, або Угорщини, або Чехії, або Словаччини).

Перевагою кваліфікаційної роботи бакалавра Самойлової Христини Ігорівни є те, що дослідження достатньо повною мірою розкриває тему кваліфікаційної роботи. Можна зробити висновок, що мету кваліфікаційної роботи було досягнуто, а проблематику дослідження розкрито повною мірою. Відповідно, робота є оригінальним і закінченим науковим дослідженням. Самойлова Х.І. демонструє глибоке розуміння проблематики і здатність аналізувати особливості еволюції державного устрою країн Вишеградської групи.

Отже, як науковий керівник, я вважаю, що робота Самойлової Христини Ігорівни заслуговує на відмінну оцінку, а здобувачка – на присудження наукового ступеня бакалавра зі спеціальності 052 «Політологія».

Науковий керівник
кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології
філософського факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

О.А. Баталов

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу бакалавра

здобувачки вищої освіти 4-го курсу групи ОП-42 денної форми навчання спеціальності 052 – «Політологія» освітньо-професійної програми «Політичні технології та аналіз політики»

філософського факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Самойлової Христини Ігорівни

на тему:

«Еволюція державного устрою країн Вишеградської четвірки від давнини до сьогодення: причини, процеси, результати»

Актуальність обраної теми зумовлена потребою комплексного аналізу політичної еволюції держав Центральної Європи, що демонструють як спільні риси інституційного розвитку, так і унікальні шляхи трансформації від середньовічних монархій до сучасних демократій. Тема дослідження також є важливою у контексті трансформацій сучасного міжнародного порядку, європейської інтеграції та викликів демократії.

Структура кваліфікаційної роботи охоплює вступ, два розділи, висновки до кожного з них, загальні висновки та літературу (загалом 54 джерела). Це означає, що робота відповідає вимогам до оформлення таких кваліфікаційних робіт.

У першому розділі «Історичні етапи становлення державного устрою країн Вишеградської групи» авторка досліджує витоки формування політичних систем Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини, простежуючи етапи феодалізації, централізації, зовнішнього панування, а також переходу до модернізаційних реформ. Особливу увагу приділено впливу правових актів, династичних трансформацій та чинника релігії на політичну структуру.

У другому розділі «Сучасні моделі державного устрою Вишеградських країн: порівняльно-аналітичний підхід» здійснено компаративістський аналіз типів правління, ролі президентських інститутів, парламентів, виборчих систем, а також визначено особливості інституційної адаптації держав до вимог ЄС (що є особливо важливим для України з огляду на євроінтеграційні прагнення українського народу).

До певного недоліку роботи можна віднести доволі широку тему дослідження – фактично це могла б бути непогана тема для дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії або ж тема для колективної монографії. Проте авторка на рівні бакалаврської роботи цілком впоралась із поставленими нею завданнями, тому зауваження, висловлене вище, можна вважати як не суттєве.

Серед переваг роботи можна назвати високий рівень використання аналітичних методів і непогану джерельну базу. Загалом робота Самойлової Христини Ігорівни відзначається високим рівнем академічної доброчесності, обґрунтованістю висновків, багатством джерел, структурною цілісністю та

логічною послідовністю викладу матеріалу. Отримані результати достатньою мірою розкривають мету дослідження та відповідають заявленим завданням.

Таким чином, кваліфікаційна робота бакалавра «Еволюція державного устрою країн Вишеградської четвірки від давнини до сьогодення: причини, процеси, результат» заслуговує на оцінку «відмінно», а її авторка – Самойлова Христина Ігорівна – є гідною присвоєння кваліфікації бакалавра з політології.

Рецензент:

кандидат філософських наук,
професор кафедри філософії
Харківського національного
університету радіоелектроніки _____

(Підпис)

Тіхонова Л.А.
(прізвище та ініціали)